ARD bilten 14/99

**Biro za arhitektonsko projektovanje, istraživanje i edukaciju, Beograd,**
**Architectural Research and Design Studio, Belgrade**

## PROŠLA SU PRVA DVA MESECA...

Reklo bi se da ste se sasvim lepo uklopili i da sa vama neće biti nekih većih problema. Nastava se za sada odvija po planu, iako su nam vaše neočekivane ekskurzije (svaka škola u nekom drugom terminu) u velikoj meri pobrkale račune. Kako ćemo odganizovati odradjivanje, to Bog jedini zna, ali smislićemo već nešto da se propušteno gradivo, bar kolikotoliko nadoknadi. Možda nedeljom pre podne, iako će nam to isisati poslednji atom slobodnog vremena, a bogme i snage (i meni i vama).

Sa crtanjem ste dosta dobri i već nakon mesec dana možemo da registrujemo oko desetak odličnih crtača uz stalnu tendenciju daljeg rasta. Ima i nekoliko veoma talentovanih ali nervoznih koji bi želeli da brže napreduju, odnosno da su već

Na putu od mraka sadašnjice do sunčanih predela arhitekture, prva svetla tačka vam je Čika Mikin kurs! (Ma nemoj?)

Fotografija: G.Miloš Popović, Beograd

**SVETLOSTI, VIŠE SVETLOSTI !**

potpuno oformljeni. Njih molimo za strpljenje i manju samokritičnost, sve će već doći na svoje mesto. I ja sam nekada bio takav, pa ih veoma dobro razumem. Neko je brži, a neko sporiji, važno je samo da svi na vreme dodju na cilj, a vremena još uvek ima dovoljno.

Kako vidim, sa Elementima projektovanja i testovima se lepo zabavljate, dok sa Istorijom arhitekture ide teže, zbog velikog broja informacija koje je veoma teško prihvatiti popodne i predveče, kada ste svi već potpuno ošamućeni od umora. Sve smo uradili što je u našoj moći da vam se ovaj predmet olakša – dobili ste i "puškice", a u Biltenu izlaze inserti iz "Malog leksikona arhitekture", tako da ne morate ništa da pišete. Moraćete ipak malo da se stisnete i izdržite. Verujemo da će u idućem trimestru predmet "Savremena arhitektura" biti atraktivniji.

Kada je već o tome reč, onda mi dozvolite da vam skrenem pažnju na dva članka u ovom broju o savremenom urbanizmu i arhitekturi koje je napisao naš ugledni arhitekta sa izuzetno bogatim domaćim i medjunarodnim referencama G.Ilija Gligoijević. Iza G. Gligorijevića stoje stotine briljantnih projekata i izvedenih zgrada i enterijera, a njegov rad nas obavezuje da, čak i ako se uvek ne slažemo u potpunosti sa nekom od njegovih dosta oštrih postavki (naročito kada se naše kože tiče), brižljivo i sa punim poštovanjem saslušamo sve što nam poručuje, a možda i da mu se u nekom od sledećih brojeva argumentovano suprostavimo. Članci su preuzeti sa dozvolom autora iz novosadskog časopisa DANS (Društvo arhitekata Novog Sada), i odražavaju lične stavove autora. U suštini, svaki lični stav je u većoj ili manjoj meri subjektivan (u društvenim naukama, stepen objektivnosti nekog iskaza se meri stepenom uskladjenosti istog sa nekim opšte prihvaćenim merilima i standardima), a autor teži da ga, pridobijajući što veći broj istomišljenika, prevede u standard, bez obzira da li je u pravu ili ne. To je bio slučaj sa konfrontacijom Le Corbusier-a i evropskih ekspresionista, kada su Le Corbusier-ovi stavovi preovladali i odveli svetsku arhitekturu u Internacionalni stil, dok je ekspresionizam ostao neko vreme u potpuno nezasluženoj senci.

Medjutim, pošto se u našem slučaju radi o jednom skromnom školskom biltenu (časopisu) internog karaktera, koji zaista nema ni mogućnosti ni ambicija da ozbiljno utiče na kretanja u našoj arhitekturi, mi ćemo i dalje sa zadovoljstvom objavljivati materijale sa ličnim stavovima i kontrastavovima (dabome, bez vredjanja i lascivnog pominjanja pokojnih roditelja), jer smo ubedjeni da će suočavanje sa različitim stavovima biti izuzetno korisno za OTVARANJE VAŠEG MIŠLJENJA, o čemu smo do sada više puta govorili. Dakle, kao što sam vas učio, čitajte, uživajte, upijajte informacije, ne odbacujte ih, ali ih i ne prihvatajte a priori. Čast, čast svakome, veresija nikome, a Gospodinu Gligorijeviću iskreno zahvaljujemo na bogatom i poučnom materijalu koji će vam pomoći da bolje shvatite složene i izukrštane tokove svetskog urbanizma i arhitekture.

Upoznaćemo vas i sa jednom malom igrarijom iz 1990 godine – bungalovom za "naselje mladenaca",

tipičnim primerom tzv. Papirne arhitekture koja se projektuje iz čistog zadovoljstva, uz punu svest da verovatno nikada neće biti realizovana. Ovaj projektić potvrdjuje tezu da nema malih zadataka i da ponekada i matori ljudi mogu da podetinje.

Iz našeg kataloga tipskih stambenih zgrada, prikazujemo jednu individualnu zgradu namenjenu terenima u padu, koju je projektovao Miloš Čanak i koja može biti slobodnostojeća, dvojna ili u nizu.

Zatim vam sa posebnim zadovoljstvom predstavljamo studentske radove našeg bivšeg učenika, Miloša Mirosavića, koji je pre dve godine na prijemnom ispitu bio prvi na rang listi sa nekih osam poena ispred drugoplasiranog kandidata. Iako je tek na drugoj godini, njegovi radovi ukazuju na jednu izuzetnu erudiciju, motivaciju i talenat, pa smo ubedjeni da će biti od interesa i za vas.

Nastavljamo i sa insertima iz veoma konciznog Malog leksikona arhitekture Frica Baumgarta. U petom delu ovog materijala prikazujemo arhitekturu baroka, klasicizam, istoricizam, i L' Art Nouveau čime se prikaz pojedinih arhitektonskih pravaca i tokova završava. U globalu, tekstove iz ove knjige smatramo dovoljnim za prijemni ispit, ma da je sasvim moguće da se na ispitu nadje po neka slika koja se na ovom mestu ne može naći.

U želji da vas uvedemo u konkretnu projektantsku praksu, prikazujemo prvi deo Uslova i tehničkih normativa za projektovanje stambenih zgrada i stanova za grad Beograd iz 1983 godine, koji je namenjen arhitektima a može se koristiti i kao svojevrsni priručnik (iako je u stvari regulativni akt). Tu ćete naći odredbe o:
- minimalnim linearnim dimenzijama i površinama prostorija u stanu,
- maksimalnim dozvoljenim površinama stanova,
- sobnosti osnovnih tipova stanova,
- količinama i merama elemenata nameštaja i opreme u u stanovima.

Kada budemo radili idejnu skicu jedne male vikendice, korišćenje ovih propisa biće sastavni deo vašeg projektnog zadatka

* * *

A sada, nekoliko konkretnih preporuka:
- Ako radite maturski rad iz oblasti arhitekture ili likovnih umetnosti, možete mi se obratiti za pomoć. Ako mogu, pomoćiću savetom ili literaturom,a ako ne, nikom ništa.
- Ako imate nekih primedbi ili predloga, obavezno ih iznesete. Uvek je bolje problem rešavati dok je mali nego kasnije, kada se naduva i predje u konfliktnu situaciju.
- Kada crtate, skoncentrišite se maksimalno na posao i nemojte voditi beskrajne privatne razgovore, jer time ometate one koji u razgovoru ne učestvuju. Izadjite u dvorište kad god želite (ali ne baš prečesto), popušite, popričajte, ali kad se vratite, molim da radite kao da vam život od toga zavisi.
- Budite kolegijalni jedni prema drugima i ne dozvolite da vas razlike u eko-socijalnom statusu, političkim stavovima, etničkom poreklu ili religiji razdvoje ili, ne daj Bože, posvadjaju. U ovoj profesiji vi ste jedni drugima najbliži rod, pa se tako i ponašajte.

Prostorno planiranje

# URBANIZAM NA RASKRSNICI

Ilija Gligorijević, dipl.ing.arh.

Prostorno uredjenje kompletne Srbije, svih njenih gradova, nalazi se u ozbiljnoj trci izmedu znanja da se postavi na nivou univerzalnih svetsklh vrednosti i katastrofe.

Već duže vreme na teorijskoj i praktičnoj stranputici je kompletan urbanizam svih gradova a posebno vodećih, Beograda i Novog Sada. Došao je do samog dna u kulturnom i stručnom pogledu.

Promašaji u gradnji i arhitekturl su tako ogromni, tako vidljivi i nalaze se na svakom uglu oko nas. Šteta koju su našim gradovima naneli odbacivanje prošlosti i bezobzirno i nepromišljeno razaranje i gubitak našeg nasledja, destruktivno pogrešne razmere i sabotaža odnosa u životnoj sredini, nepoznavanje i zapostavljanje kontinuteta koji čini urbanu kulturu, nepopravljiva je.

Naši veliki gradovi su izloženi velikim fizičkim, hemijsklm, estetskim, moralnim i zvučnim degradacijama i moglo bi se reći da ne funkcionišu ni na jednom planu kao moderne civilizacijske urbane sredine. Ekonomija je u kolapsu. gradovi su počeli da trule i da se raspadaju, a posebno su ugroženi zlobnim političkim nestručnim pojavarna uz sporost uvidjanja očiglednih činjenica.

Grad je pre svega estetski problem i ne može da bude milostinja vlasti. Mi pravimo grad. a grad pravi nas. a arhitektura je fizička forma ekologije ljudskog društva.

Opšte je zapažanje da je devalvacija znanja i stručnosti dala mnogo negativnih faktora u društvu i da su Univerzitet i Akademija Nauka u velikoj meri, a posebno zastareli Arhitektonski fakultet, odgovorni za sva dešavanja u prostoru Srbije. jer su proizveli kadrove nesposobne da se uhvate u koštac sa modernom tehnološkom revolucijom.

Arhitektonski fakultet kao proizvodjač stručnih kadrova nosi generalnu odgovornost za obilje negativnih tendencija svih arhitektonsko-urbanih vrednosti i destrukcija koje su se javile u prostornom planiranju. On ne moze da se smatra samo mestom na kome se stiče titula koja ovlašćuje profesionalnu praksu, kao ni osposobljavanje na trećem stepenu. Sve su to u konceptu MODERNOG UNIVERZITETA SAVREMENOG ARHITEKTONSKOG FAKULTETA sekundarni aspekti delovanja za društvene slojeve.

Arhitektonski fakultet mora da bude mesto na kome se PERMANENTNO KUJE SRPSKA NAUKA NA OZBILJNOM SVETSKOM NIVOU. A MI DRUGOG MESTA ZA TO NEMAMO.

Krajnje je vreme da se shvati da je savremeni svetski proces, POSTINDUSTRIJSKE CIVILIZACIJE – INFORMACIJSKO DRUŠTVO - svojom tehnološkom revolucijom doneo apsolutne promene svih, nama poznatih, vrednosti i da je ova CIVILIZACIJA DRUŠTVA ZNANJA jača nego što je nekada bila civilizacija pismenosti ili mašinska civilizacija.

Ključni trendovi ove SAVREMENE CIVILIZACIJE su:

1/ INDUSTRIJA USLUGA u potpuno izmenjenoj ekonomsko-tehnološkoj slici i šemi ljudskih zanimanja, dominantne intelektualne institucije, izuzetno uvećanje inžinjerskog i naučnog kadra i snažna pojava novih profesija u svim sektorima ljudskih delatnosti, nosi potpuni zaokret u svim vidovima prostornog planiranja.

2/ POSTINDUSTRIJSKO DRUŠTVO ORGANIZOVANO OKO ZNANJA. Ono što je drukčije i novo jeste promena u samom karakteru znanja, jer ono što je danas postalo presudno za organizovano donošenje odluka i kontrolu promena jeste usredsredjenost teorijskog znanja - prioritet teorije nad empirizmom i kodifikacija znanja u

apstraktne sisterne simbola koji su kadri da vode ka realizaciji u mnogim raznim i promenljivim okolnostima.

3/ SAVREMENE CIVILIZACIJE-NOVA INTELEKTUALNA TEHNIKA. Ona je danas odlučujuća u rešavanju ljudskih problema, kao što je to bila mašinska tehnika sredinom prošlog veka.

Pod "INTELEKTUALNOM TEHNIKOM" podrazumevam razne vrste tehnika (linearno programiranje, sistemske analize, teorija informacija, teorija donošenja odluka, teorija igara i simulacije i stotine hlljada novih intelektualnih tehnika koje stvaraju nove tehnološke strukture, nove proizvodne procese, u isto vreme veoma korisne i primenjivane u savremenim urbanističkim centrlma, prateći i programirajući razvojne koncepcije grada. U njima imamo osnovna orudja za neophodno planiranje i organizaciju prostora, a uz tehnologiju informacija koja je vezana za kompjuter, ogromno se uvećavaju naše intelektualne moći u kreiranju prostora.

Sva TRI TRENDA koji odredjuju osnovne pojmove, temelji su savremene civilizacije i bitno utiču na nove arhitektonske i urbane strukture. Prostorna logika grada je izmenjena i grad ne nosi više ni po sadržaju, ni po strukturi, ni po načinu planiranja onaj karakter kao što je kreiran u dosadašnjoj INDUSTRIJSKOJ CIVILIZACIJI.

ARHITEKTURA JE TAKODJE NA RASKRSNICI, jer su promene prouzrokovane tehnološkom revolucljom naših dana apsolutno bez paralele, tako da ni jedno od pravila kojih su se držali modernisti početkom ovog veka više ne važi.

MODERAN GRAD - SAVREMEN GRAD je u stvari VELIKI GRAD. Gradske periferije su postale SAVREMENI CENTRI MODERNE CIVILIZACIJE, a gradske periferije su istisle centre čak i u pogledu poslednjeg bastiona ekonornskog privredjivanja, KANCELARIJSKIH POSLOVA.

Više od 67% poslovnog prostora sada je smešteno izvan gradskih centara, a lepo uredjeni parkovi periferija prepuni su poslovnih zgrada, istraživačkih centara, stecišta su najsavremenijih laboratorija i CENTRI STVARALAŠTVA I RAZVOJA. Složena privreda razvila je veličanstvena preduzeća koja pružaju sve vrste usluga na periferiji koja je obogaćena modernim sportskim, obrazovnim, zabavnim, kulturnim i biznis centrima. Zahvaljujući svemu tome, periferije su zamenile gradska jezgra starih gradova koja nemaju funkciju da prime savremene arhitektonske koncepcije i strukture i postale su savremeni centri naše civilizacije.

Spavaonice naših periferija su negativni faktori zastarelog shvatanja urbanizma, a MODERAN GRAD se RADIKALNO RAZLIKUJE OD NEKADAŠNJIH GRADOVA. Najuočljivija razlika je u razmeri. Osnovna jedinica NOVOG GRADA nije ulica izdeljana na blokove, već "KORIDOR RAZVOJA". Da bi kreirali nove gradove savremene civilizacije MORAMO DA IH RAZUMEMO. NOVI GRAD JE SAMOZADOVOLJAN SVET ŽIVLJENJA. On je u sektorima privrede izuzetno efikasan, MREŽA STANOVANJA vrlo složenih koncepcija, MREŽA POTROŠNJE koja zadire u stotine hiljada koopcija, MREŽA PROIZVODNJE, MREŽA INFORMACIJA kao i moćna INDUSTRIJA USLUGA.

Svaka od ovih mreža poseduje SOPSTVENU PROSTORNU LOGIKU. Rasporedjenost škola, tržnih centara, gustina naseljenosti, izrastanja novih firmi, vrlo su efektni u AKTIVITETU VREMENA. EKOLOŠKO MODELIRANJE JE IMPERATIV. Sve se ove mreže fantastično prepliću, a URBANISTRIČKI PLAN PREDSTAVLJA JUKSTAPOZICIJU I MEDJUSOBNO PROŽIMANJE UMESTO LOGIČNE PODELE PREMA FUNKCIJI, KAKVA JE POSTOJALA U NEKADAŠNJIM GRADOVIMA. Nailazi se na POSTMODERNISTIČKI-POSTURBANISTIČKI KOLAŽ. NOVI GRAD SAVREMENE CIVILIZACIJE, uopšteno, dozvoljava svakom gradjaninu i od njega zahteva da uspostavlja ličnu vezu izmedju te tri mreže, odnosno, da sačini svoj SOPSTVENI GRAD. Taj njegov lični grad, GRAD PO SLICI

SVAKOG ČOVEKA, ne poseduje centar ili granicu, pošto mu nisu potrebni.

Kao što vidimo, NOVI URBANIZAM, PROSTORNO PLANIRANJE, (sadržaj, enterijer i struktura objekata), nove funkcije sasvim nepoznate našem arhitektonskom znanju, apsolutnost TOTAL DIZAJNA i TOTAL PERFORMANSA, sve to koordinirano u sjajne celine koje plene osobenom notom, - kategorički zahtevaju drugačije strukture i organizacije prostora.

Imperativ je APSOLUTNI CIVILIZACIJSKI ZAOKRET na svim nivoima urbanističkog planiranja i arhitekture, uz promene u adekvatnim kadrovima sposobnim za donošenje ozbiljnih odluka sa neophodnim kvalifikacijama i specijalizacijama uz ozbiljno naučno obrazovanje istih.

U kreativnom postupku za velika dela potrebni su VELIKI STVARAOCI. VELIKE PROSTORNE ZAHVATE NE MOGU DA REŠAVAJU UDRUŽENI ARHITEKTONSKI ČINOVNICI.

Na arhitektonskom nivou, ARHITEKTONSKI FAKULTET MORA DA USVOJI MODERNE KONCEPCIJE SVETSKIH UNIVERZITETA KOJI IZRASTAJU NA HORIZONTIMA VREMENA, A IMAJU NAUČNO-ISTRAŽIVAČKI KARAKTER IZ SLEDEĆIH RAZLOGA:

1/ Na naučno-arhitektonskom profesionalnom planu je snažan razvoj NOVIH PROFESIJA UZ POJAVU NOVIH SPECIJALNOSTI KOJE IMAJU SNAŽNU NAUČNU OSNOVU. Ovo stavlja univerzitetsku nastavu pred IMPERATIV da se brzo prilagodjava novim zahtevima jedne nove civilizacije koja izrasta strahovitim tempom na horizontu vremena. Ovo obavezno dovodi do generalne promene modela univerzitetske nastave koja ima naglasak u pravcu OSNOVNOG NAUČNOG OBRAZOVANJA. Ovaj stav će znatno ojačati naučno-istraživačku funkciju Arhitektonskog fakulteta da prati promene i prilagodjava se promenama u svim vidovima arhitekture i prostornog planiranja.

2/ Fakultetska nastava prostornog planiranja i arhitekture mora da ispolji univerzalnost i pretenzije na globalnoj osnovi svojim interdisciplinarnim obrazovanjem i istraživanjem svih pojava u prostoru, prateći trend report. Medjudisciplinarno obogaćivanje arhitektonsko-urbane nastave uz stvaranje interdisciplinarnih naučnih jezgara u kontekstu i specijalnosti koje zahtevaju prostori VELIKOG GRADA, nalažu uvećane zahteve za PERMANENTNIM OBRAZOVANJEM, koje je nezaustavljivo, uočavajući da se znanje u modernoj tehnološkoj revoluciji, menja svake 2-4 godine.

3/ Fakultet mora da podrži grupe koje imaju istraživačku sposobnost, a država i gradske vlasti moraju da podrže svaku akciju za stvaranje privatnih akademija, univerziteta i instituta, jer su i najveći svetski: Harvard, Iton, Jel, i dr., privatni fakulteti.

Tužna je i žalosna budućnost Srbije ako hramove naše obrazovne kulture srozavaju i blate kancelarije nekih fakulteta koji ne ostaju u istoriji. Dobro je da se jasno razlikuju ZNANJA i ZVANJA. Titula je kod nas monopolizovan kapital, a ljudi sa monopolom nad svojim profesijama više žive od svojih titula nego od svojih znanja.

Visoko-školske ustanove ne mogu da se bave biznisom ulice, nego znanjem, tamo gde nauka donosi novac. Mnoge profesionalne kancelarije arhitektonskih fakulteta nose ozbiljnu odgovornost za razaranje istorijskog jezgra grada i nečasne poslove, a njihov problem je visok kvalitet znanja.Može se u potpunosti reći da AKADEMSKI I PROFESIONALNI NIVO NOSILACA UNIVERZITETSKE DIPLOME SADRZI NESKLAD IZMEDJU PROFESIONALNE OSPOSOBLJENOSTI PROFESORA I ZAHTEVA PRAKSE NA NIVOU UNIVERZALNIH SVETSKIH VREDNOSTI. POSREDAN UZROČNIK JE NEUSPEH NAŠE GRADJEVINSKE I KREATIVNE OPERATIVE NA SVETSKOM NIVOU,

JER JE U PRINCIPU PRISUTNA NEZAINTERESOVANOST ZA NAŠE ZASTARELO ZNANJE.

Državne i političke institucije moraju da se odreknu mešanja u stručne poslove svojim ličnim zahtevima. Depolitizacija svih stručnih službi je prvi korak koji one moraju da preduzmu. Okupljanje AURE AUTORITETA VELIKOG TIMA EKSPERATA je njihova dužnost kao i materijalna pomoć, ali i sopstvena EDUKACIJA NOVE CIVILIZACIJE, koju oni moraju da sprovedu u delo.

PREORIJENTACIJA ZNANJA, DRUGAČIJI KONCEPT RAZVOJA, saradnja a ne vladavina, od političke ka kulturnoj demokratiji, kontrola primene znanja o prostoru, brzo utvrdjivanje prioriteta, svojstva potrebna za efikasnost, stvaranje izvršnih centara i stavljanje sve pod društvenu odgovornost, uspostavljanje naučne politike i njenih opštih pravaca, orijentacija za razvoj aktivnosti, upravljanje razvoja, SVE SU TO TEME SAVREMENIH UPRAVNIH ORGANA i novi zadaci da bi se oblikovala budućnost savremenih gradova koji su IMPERATIV DRUŠTVA, POLITIČKE I DRZAVNE VLASTI.

NE zvučne titule, nasuprot kompetencijama i vrednostima! Stvaranje profesionalnog kadra, formiranje onih koji formiraju druge, to je osnovni kamen temeljac SAVREMENIH OBRAZOVNIH CENTARA koji treba da niču kao pečurke na prostoru Srbije. Novi univerziteti, novi fakulteti, akademije, multidisciplinarni obrazovni centri, visoke-srednje-male škole umetničkih zanata mora da udju u primarne odluke vlasti i naučno, medjudisciplinarno permanentno obrazuju stotine hiljada onih koji nemaju mesta u državnim školama.

URBANISTIČKI ZAVOD-VISOKO NAUČNA TEHNOLOŠKA INSTITUCIJA MODERNE CIVILIZACIJE DRUŠTVA ZNANJA (a ne puke parcele) upravlja gradom, predvidja budućnost grada, uključuje u sve naučno-tehničke discipline naše naučnike i stručnjake.

Ova institucija ima veliki broj sektora koji su kompjuterski- telekomunikaciono snažno povezani u interdisciplinarne stručne jedinice raznih struktura.

Veoma je teško opisati ovu stručnu instituciju koja u svakom momentu kontroliše grad, otvara područja, podiže njegovu ekonomsku silu, revitalizuje i podiže vrednost svake zone, permanentno radi PILOT PROJEKTE ZA INVESTICIJE, poseduje visok EDUKACIONI CENTAR koji permanentno obrazuje kadrove koji rade u njemu ili saraduju s njim, jer se znanje menja svake 2-4 godine, a grad kao moćan finansijski, kulturni i informacioni centar zahteva kontinualno praćenje svake tačke u istom.

SAVREMENI URBANISTIČKI ZAVOD mora da ima RAZVOJ PROGRAMIRANJA u kontekstu kartografske tehnike, jer to stvara planski NAPREDAK TEHNIČKOG RAZVOJA i omogućava da urbanistički plan bude star svega nekoliko dana, jer procesi u urbanizmu to zahtevaju.

NA TAJ PUT MORA SVAKI GRAD DA KRENE ODMAH, SUTRA JE VEĆ KASNO.

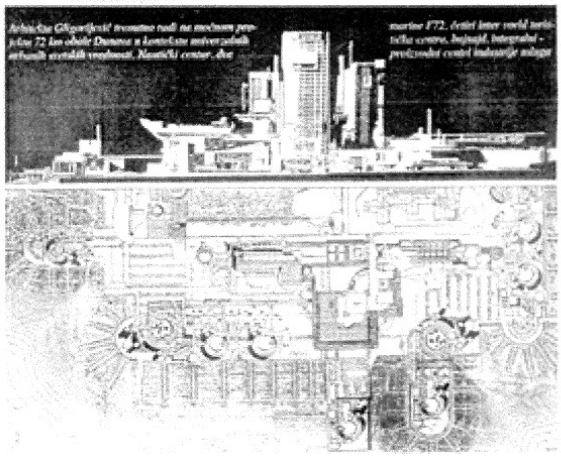

Arhitekta Ilija Gligorijević trenutno radi na velikom projektu 72 km. Dunava u kontekstu univerzalnih svetskih vrednosti. Nautički centar, dve marine F.72, četiri inter-vord turistička centra, bajsajd, integralni priozvodni centri industrije usluga.

# ARHITEKTURA NA RASKRSNICI (1)

## Odlazak sa scene industrijske civilizacije i njene arhitekture i radjanje postmoderne i njenih pravaca

Ilija Gligorijević, dipl.ing.arh.

Promene koje se ubrzanim tempom dešavaju u civilizacijskom zaokretu, nakon prvih godina posle II svetskog rata, a koje su strahovito ubrzane TREĆIM TALASOM CIVILIZACIJE "DRUŠTVA ZNANJA" koje proizvodi znanje - su EVOLUTIVNE i DRAMATIČNE.

Svedoci smo ogromnog broja novina u prirodi proizvodnje, automatizacije, fantastičnih tehnoloških revolucija koje proizvodi intelektualna tehnika uz asistenciju promena u karakteru znanja koje se menja svake 2-4 godine, a udvostručuje svakih deset godina. Primarnost teorijskog znanja nad empirijskim, snažna kompjuterska civilizacija koja znatno uvećava ljudske moći i moćan samoodržavajući tehnološki razvoj, u potpunosti menjaju ljudske potrebe koje su znatno uticale na PROMENE ARHITEKTONSKE MISLI STVARAJUĆI NOVE TEORIJSKE POSTAVKE, NOVU ARHITEKTONSKU DINAMIKU I STVARALAČKU NOVU ARHITEKTURU.

Arhitektura je nauka i umetnost izgradnje životne sredine kako u smislu njenog funkcionisanja za potrebe čoveka, tako i u kompletnom smislu njenog estetskog izgleda.

Ona je danas permanentno u stanju PROMENA, METAMORFOZE I REVOLUCIJE. Kompletna MODERNA CIVILIZACIJA NALAZI SE NA RASKRSNICI, a smatram da je i sadašnja arhitektura zaista na pravoj RASKRSNICI kao nikada do sada u istoriji. Samo u toku našeg življenja, ove moderne svetske tehnološke promene prouzrokovale su nove sadržaje i strukture kao i mnoge kritičke osvrte na vrednosti ARHITEKTONSKOG STVARALAŠTVA XX veka.

Ta moderna arhitektura, koja je nekada hvaljena, doživela je danas neuspeh i kao instrument socijalnog spasenja pozvana je na odgovornost. U kontekstu TREĆEG TALASA CIVILIZACIJE MOĆNE TEHNOLOŠKE REVOLUCIJE - MODERNA ARHITEKTURA INDUSTRIJSKOG KONCEPTA, DANAS NEMA ŠTA DA TRAŽI. Danas se ta arhitektura socijalnog spasenja povlači u oblast čiste umetnosti, nazad u svoje prvobitne koncepte, OKRUŽENA NEKOM UZNEMIRAVAJUĆOM, NELAGODNOM EKSTAZOM I AUROM.

Ono što je bila karakteristika za INDUSTRIJSKU MODERNU ARHITEKTURU Prve polovine XX veka, to su njena vrlo odredjena pravila i definicije. Ceo taj njen stvaralački opus sada je pod lupom preispitivanja. Većina stavova POSTMODERNIH arhitekata prema toj arhitekturi je u kontekstu potcenjivanja i proglašavanja za mrtvu. Sva pravila koja su za nju važila više nisu aktuelna. Nabujalost teorijskih rasprava u svetu dostiže neverovatne razmere oko novih arhitektonskih koncepcija.

Do juče jedna moćna avangarda tih snažnih arhitektonskih ostvarenja nestala je sa scene. Svakako da su vrlo šokantno delovale te vizije arhitekture 1930 i 1940–ih godina. Mora se pošteno reći da su neka od ovih kapitalnih dela toga vremena priznate nacionalne vrednosti u svetu.

Nema više potvrdjenlh vrednosti kojih bi se danas moralo držati. Postoje neki pokušaji i snovi da se ta ARHITEKTURA SOCIJALNOG SPASENJA spase pomoću dizajna.

Mene ne iznenadjuje što se javljaju napadi na principe te moderne arhitekture, na ta "SIGURNA I SUPERIORNA NAČELA" u kojima su učestvovali i

dobijali velike nagrade na nasem tlu,"velikani naše arhitekture čudesnih blokova Vidikovca, Banovog brda, Novog Beograda..." - gde su u blokovsko-kontejnerskoj kompoziciji rešili samo krov nad ljudskom glavom, a sve ostale ljudske potrebe zaboravili u svojim projektima.

Čitavi prostori Jugoslavije i Srbije su ovim arhitektonskim nedelima osakaćeni nehumanim gradevinama koje su proglašavane za arhitektonska dela.

Ti moderni industro-arhitekti stvarali su arhitekturu i gradove sa besmislenim sterilnim životom, velikom udaljenošću, životom bez skala i ljudske koherentnosti i saobraćajem koji ne rešava samog sebe. Biće da je prisutna činjenica da mnogi nikada nisu shvatili ni arhitekturu. ni njene vrednosti.

Ti udruženi arhitektonski činovnici kod nas, nisu mogli shvatiti da arhitekti SVOJOM ARHITEKTUROM i MOĆNIM KREACIJAMA MOGU DA NAPRAVE LJUDE VEĆIM NEGO ŠTO ONI TO ZAPRAVO JESU, NITI DA JE ARHITEKTURA U KONTEKSTU ESTETSKE KREACIJE, DA MI PRAVIMO ARHITEKTURU I DA ARHITEKTURA PRAVI NAS, Na te negativne koncepte samozvanog arhitektonskog stvaralaštva velike su rasprave u svetu i one su ušle u akademske krugove, ma da se sa pravom može reći da se mlada generacija kod nas i ne trudi da sazna oko čega se u svetu vode ozbiljne rasprave u vezi sa NASTUPAJUĆOM ARHITEKTUROM.

U Evropi, Japanu, SAD i celom svetu ARHITEKTURA I URBANIZAM IMAJU OZBILJAN ZNAČAJ U NAUČNIM, AKADEMSKIM, OBRAZOVNIM, POLITIČKIM I DRU ŠTVENIM INSTITUCIJAMA.

Opseg je izuzetno veliki u masmedijima, publicistici, stručnim časopisima, savremenim univerzitetima i institutima, o putevlma MODERNOG ARHITEKTONSKOG STVARALAŠTVA.

Velikani svetske scene VINCENT SKAL sa YALE-vog Univerziteta i KOLIN ROUL sa CORNEL-ovog Univerziteta, MARGIT RIEL sa CARVER Univerziteta, POL DIEL sa SORBONE i stotine apostola novih arhitektonskih teorija uspeli su da mnogim generacijama pomognu da shvate VIZIJU I FILOZOFIJU NASTUPAJUĆE ARHITEKTURE MOĆNIH NOVIH SADRŽAJA I STRUKTURA KOJE SE OSTVARUJU U TEHNIČKO-TEHNOLOŠKOJ REVOLUCIJI TREĆEG TALASA CIVILIZACIJE počevši sa 1940-im godinama.

Izuzetno je značajno što i mnogi prvaci američke, evropske, japanske i svetske arhitekture (Robert Stern, Čarls Dženks, Rem Kulhas, Džordž Bert, Paolo Soleri, Majkl Grejvs, Aldo Rosi, Paolo Portogezi. Arata Isozakl, Hans Holajn,..) znatno učestvuju u teorijskim postavkama značajnog civilizacijskog zaokreta arhitektonskog stvaralaštva.

Rasprave su vrlo žustre. Različite škole i pravci su jedinstveni jedino u uverenju da je INDUSTRIJSKI MODERNIZAM - INDUSTRIJSKA ARHITEKTURA - stvar prošlosti.

Postoje tendencije da se sve to otpiše kao privremeno, pogrešno usmereno. Ima i pravog samoispitivanja. Modifikacije su u smislu mode, koja se pokazuje kao izlišan modifikator. Čitava jedna skala arhitekata u svim zemljama koji su radili na osnovu pravila te moderne arhitekture, odriče se svojih dela. Kod nekih je ta trka u pravcu odricanja prešla u neku vrstu pomame. Heterogenost u novom pristupu i shvatanju arhitekture - je svekolika.

Da ne bi izgubili trku sa svojim kolegama koji izuzetno ozbiljno shvataju novi svet koji veličanstveno nadolazi, a s njim i NOVE ARHITEKTONSKE VREDNOSTI, ti arhitekti pokušavaju da stvore "originalnost" preslikavajući sve i svašta na svoje zgrade, može se reći "zgrade koje im se smeju". i zgrade koje su jedna "ozbiljna šala", jer njihovi kreatori nemaju osećaj za nove prostorne strukture koje izrazito izrastaju iz savremenih sadržaja modernih unutrašnjih prostora. Oni čak nemaju ni osećaj za dimenzioniranje "ovih šala" koje izvode na svojim objektima.

Ovi kreatori koji se šale na zgradama čak prelaze u pomamu i u nekim delovima Beograda. Gledajući kroz lupu ozbiljnosti. pristalice akademizma smatraju da je ovo pogrešno i da treba da se otpiše.

Francuski arhitekta Pol Bernadel, švedjanin Nil Strejberg i italijan Veno Kancari smatraju da postmodernisti govore jezikom pretencioznosti, uskogrudosti i sa ozbiljnim nedostatkom istorijskog znanja i vidnim nedostatkom poznavanja perspektive. "Oni su sigurno na pogrešnom putu" kažu Kenzo Tange, Portman, Luis Kan. Holajn. kao i veliki broj svetskih arhitektonskih grupacija (Džek Sejlings - USA: Pol Roa - FRA; Kortezio - ESP). Oni pak misle da je POSTMODERNA ARHITEKTURA vrlo živa i da pokazuje znake ogromne STVARALAČKE VITALNOSTI.

U prirodi umetnosti arhitekture nije da bude statična. Od prvih ostvarenja svetskih i civilizacijskih - arhitektura je uvek u kontekstu promene.

Van Doven i Džejk Volster iz američke škole, Studio Kolt Portmana - čvrsto veruju da ponešto od onoga što se naziva POSTMODERNOM ARHITEKTUROM i nije toliko prekid sa modernizmom koliko je estetsko i intelektualno obogaćenje tog dosadašnjeg pokreta, praktično, jedna složenija i interpretativnija dogradnja onoga šio je praktično postojalo.

Svakako je MODERNA (ARHITEKTURA INDUSTRIJSKE CIVILIZACIJE) ogroman, veličanstven, neosporan faktor, svršena činjenica koja se može uporediti sa samo nekoliko perioda slične stvaralačke vrednosti u istoriji civilizacije.

Frank Lloyd Wright, Le Corbusier, Alvar Aalto, Mies Van Der Rohe, Gropius i velikani Čikaške škole - imaju VELIČANSTVENO MESTO U ISTORIJI ARHITEKTONSKOG STVARALAŠTVA.

Danas nova generacija arhitektonskih škola i arhitekata mora da na starim i prethodnim vrednostima POTRAŽI NOVE IZRAZE. Ova VELIKA ARHITEKTONSKA RASKRSNICA može za neke da bude skup, izlišan proces, čak i opasan, ali OVO VREME TRAŽI PROMIŠLJENE POTEZE KAKO BI SE IZBEGLE BOLJKE BUDUĆNOSTI. Svakako je u pitanju jedna moćna svetska umetnost koja DUBOKO UTIČE NA DRUŠTVENU SREDINU, jer svet ulazi u jednu novu intelektualnu eru, gde mu nova tehnologija omogućuje čitavu plejadu novih tehnika gradjenja. novih materijala koje proizvodi intelektualna tehnika, da bi se u efektnom vremenu kreirala i realizovala jedna eksplozivna izgradnja gradova, prepunih najfantastičnijih formi i sadržaja koji zahtevaju TOTAL DIZAJN i TOTAL PERFORMANS.

Ovaj prelazni period, kao i svaki u istoriji, stvara nebrojeno veliki broj novih GURUA ARHITEKTONSKE MISLI. Svakako da je izraz POSTMODERNIZAM vezan za mnogo "POST-stvari" koje su trenutno u svim delatnostima u modi, i da je izuzetno povoljan za ovaj momenat, jer je sveobuhvatan, neuhvatijiv. a kompletan sadržaj mu je velika mešavina ideja i stilova (svakako će se u vrlo kratkom periodu definisati preko 10 jasno odredjenih koncepcija, a POSTMODERNIZAM ostati u kontekstu mešavine stilskih varijaclja kao prva pojava takvog stvaralaštva).

Pod zastavom POSTMODERNIZMA u prvobitnom razvojnom raskršću postoji vlše različitih tabora. Od FORMALISTA koji sve ogoljuju do "UNIVERZALNIH APSTRAKCIJA", TIPOLOGIJE, SEMIOLOGIJE, pa do INKLUZIONISTA koji prihvataju čitavu zbrku istorije, kao i svakidašnju životnu sredinu.

POSTMODERNISTI PRIHVATAJU TRADICIJU I NJENE VREDNOSTI. Ona im služi često za postizanje blistavlh i neuobičajenih efekata koristeći tradicionalne istorijske elemente. TO SU PRVI POSTMODERNISTI, koji su danas postigli veliku snagu jednog novog izraza, ulazeći čak u domen teorije i prakse druge renesanse arhitektonskih vrednosti.

Raslojeni su u dva pravca: PRVA GRUPACIJA ima slabo znanje iz istorije, entuzijazam im je proizvoljan i epizodan. Ne poseduju ozbiljan akt kreacije. To je pravac DUHOVITE POSTMODEDRNE ARHITEKTURE.

DRUGA GRUPA ARHITEKATA koja svoje kreacije bazira na istorizujućim stilovima. ne samo da sjajno poznaje istoriju, već odlično shvata duh i kompoziciju istorijskih stilova i ornamenata. Oni svojim talentom vešto stvaraju kreacije na relaciji PROŠLOST-SADAŠNJOST-BUDUĆNOST. To su već ozbiljni gurui jednog pravca POSTMODERNE AFtHITEKTURE (Portogezi. Džonson. Robert Stern,..). Ornament se više ne izjednačava sa zločinom. Ta istina čak i oduševljava. Kao da je to inat i zavera protiv modernista koji su stavili tabu na istoriju i istorijske stilove. Filip Džonson (SAD) predstavlja značajnog arhitektu ovog pravca. koji se oslanjao na prošlost. On je čak taj eklekticizam, osudjivan od modernista, trijumfalno vratio na veličanstvenu scenu u prostor. Taj EKLEKTISTIČKI DIZAJN ovakve vrste, kako ga primenjuje Džonson. odgovara bogatim poukama koje se mogu naći u drugim kulturama. On spada u vrhunske EKLEKTIČKE POSTMODERNISTE sa snažnim pravcem i sledbenicima.

Druga linija POSTMODERNISTA, vrlo snažna. (Venturi), ima veoma osetljivo oko. To je jedan težak eklekticizam koji nosi velike suptilnosti, tako da Venturi može i da premaši teoriju koje se drži

DINAMIČNI EKLEKTICIZAM – treća linija POSTMODERNIZMA (Džeri Lo, Lei Valeri. Tajron Din) nosi efikasnu impresiju lažnog sjaja i bogatstva, ali je vrlo valorizovan u hotelsko-zabavnim konceptima moćnih estradnih celina u zabavnim centrima Vegasa, Rina, Atlantik Sitija. Uz jezik simbola i znakova, DINAMIČNI EKLEKTICIZAM savršeno leži u ovim prostorima.

Različitost eklektističkih pravaca je izuzetno velika. Arh. Čarls Mur povezuje arhitekturu i urbanizam u sračunat EKLEKTISTIČKI POZORIŠNI DEKOR, ali u više značenja koja imaju snažnu estetsku simboliku. Mur sa jednim prefinjenim POP ART okom nudi sećanje na klasiku. Imam utisak posle mog dugog boravka u Nju Orleansu da je Mur preslikavao prošlost i da njegov objekat razgovara, komentariše sa određenim brojem ljudi koji ga posećuju. Ova činjenica jasno govori da je Čarls Mur uspeo u svom projektu trga. jer je to i svrha trga.

Svaki trg je sačinjen od istorijskih zgrada, skulptura koje su na njemu, pa i Čarls Murov koncept nosi ovaj kolaž AKADEMSKIH KARAKTERISTIKA boja i simbola. Ovaj veliki arhitekta POSTMODERNE ARHITEKTURE svetlom menja materiju, uobličava skulpturu u dejstvu skulpturalnog, pa samim tim postaje predmet i doživljaj u uspostavljanju arhitekture ovog prostora.

Velikoj skali arhitekata različitih pravaca EKLEKTICIZMA primenjenog u POSTMODERNOJ ARHITEKTURI pripada i arhitekta MAJKL GREJVS. Njegovi objekti su u najintenzivnijoj EZOTERIČNOJ-EKLEKTISTIČKOJ SLIKOVITOSTI. Imam utisak da su to izuzetno slučajne asocijacije, vrlo privatne, vrlo raznolike, ali rafinirano oko ovog vellkana POSTMODERNE ARHITEKTURE vešto filtrira prave vrednosti ove teške, hermetički opskurne umetnosti u moćan arhitektonski pravac.

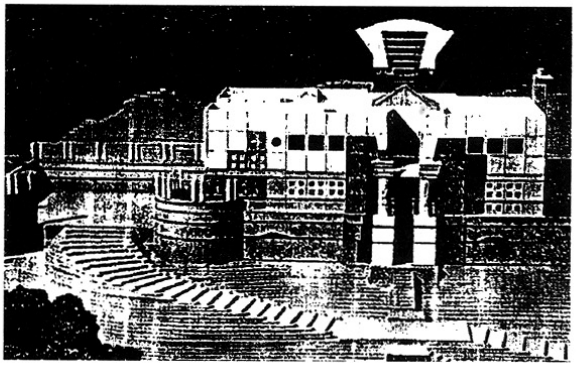

Majkl Grejvs (Michael Graves): Plocek House, New Jersey

Njegova metafora i istorijsko sećanje je fragmentarno. Taj kolorni kolaž sa njegovim fragmentima sećanja, upotpunjuje jednu širu ideju koja u suštini nije strukturalna, ali je pravi potez koji ruši MODERNU ARHITEKTURU i otvara široka polja novim kreacijama. To je jedan "lični stil" Majkla Grejvsa koji je objedinjen u jedan briljantan dizajn, tako da on u potpunosti širi i stvara novi moćni pravac arhitekture postmodernog koncepta i novi rečnik arhitekture.

APSTRAKTNI FORMALIZAM - je suprotan pravac eklektističkim strujama. Velikan i doajen ovog pravca PITER AJZENMAN je izbrisao svaku realnu vezu sa svetom dosadašnjih formi i oblika.

Njegovi objekti su čiste geometrijske forme, izuzetno elegantne. On je vešt kompozitor, jer su sve njegove površine, sve linije, puni i prazni prostori, izvanredno ukomponovani u složene prostorne i dijagramske odnose.

Ovaj sjajan arhitekta ČISTE APSTRAKCIJE kreira najekstremnije forme umetnosti radi umetnosti, forme radi formi. Njegova je vrednost što je stvorio nove forme, koje se mogu ravnati sa lepotama grčkih prostornih komponenti, a da se ničim ne identifikuje sa njima. Prošao sam kroz unutrašnje prostore objekta Pitera Ajzenmana u Njujorku. Ti prostori imaju neku svemirsku dimenziju, svetlosne pregrade označavaju razdvojenost u prostoru. Dobio sam utisak da Piter Ajzenman postiže i formira ČETVRTU DIMENZIJU U PROSTORU. Objekat "HOLTING HOUSE" - Malibu, Kalifornlja - daje osećaj da je ovaj objekat sjajno postavljen u prostoru i da je sleteo sa druge planete na ovu vešto odabranu tačku.

REKONSTRUIRANI MODERNIZAM - najplodnijeg arhitekte RIČARDA MEJERA nosi nostalgičnu sentimentalnost za arhitekturu početka XX veka. Mejer je svakako opčinjen prvom fazom modernizma, u stvari arhitekture Le Corbusijer-a, ali je on opčinjen i Corbusier-ovim formama. Jasno se vidi da ih koristi više nego što ih je sam Le Corbusier koristio. On unosi jednu novu arhitektonsku geometriju u prostor, koji je u stvari stari rečnik definisan "Mejerovom rafinisanom vizijom", koja nudi čitav novi opseg percepcija, što je važan korak u kreiranju novih arhitektonskih vrednosti.

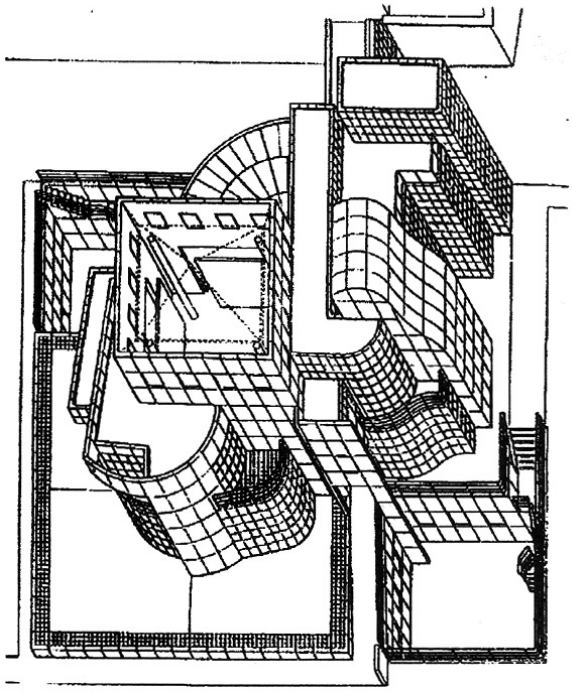

Richard Meier: Des Moines Art Center Addition, Des Moines, Iowa

Živeći u Los Angelesu, izgradnja Mejerovog GETI MUZEJA bila mi je stalno pred očima na putu kojim sam prolazio. To je veličanstveno grandiozno

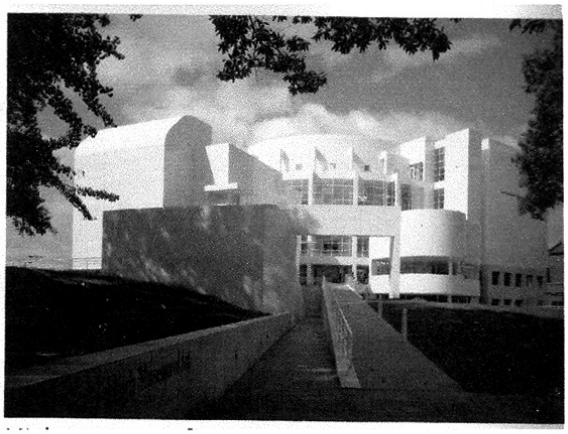

Richard Meier: High Museum of Art, Atlanta.,Georgia

delo, sjajna koncepclja Muzeja SAVREMENE UMETNOSTI, koji je u stvari složen cirkulacioni sistem, vešto komponovan u prostoru. Čisti, ali veoma rafinirani enterijeri njegovih objekata predstavljaju novo poglavlje u arhitekturi unutrašnjih prostora. Pomaknuti i poklopljeni podni nivoi unutrašnjeg i spoljnog prostora proširuju moć vida i moć shvatanja izmedju prostora i vremena. GETI MUZEJ je novo poglavlje u muzejima savremene arhitektonske umetnosti - TO JE NOVI KANON SAVREMENOG STVARALAŠTVA.

ARHITEKTURA JE NA RASKRSNICI - to je evidentno. Moderan civilizovan svet je na dobrom putu da arhitekturu vrati u okrilje svoje istinske vrednosti, jer ona ne može da bude milostinja vlasti.

POSTMODERNA ARHITEKTURA vraća nas u arhitektonske forme ekologije ljudskog društva, jer gradnja naše okoline je fundamentalno-estetski problem.

INDUSTRIJSKA MODERNA ARHITEKTURA je jedino ublažavala uzroke i posledice, ali nikada nije uzimala u obzir život na nivou.

Nove dimenzije POSTMODERNE ARHITEKTURE imaju preduslove "UMETNOSTI STVARANJA", a zato su potrebni: demokratska društvena klima, depolitizacija stručnosti i arhitektonske misli u kojoj će da žive arhitekti, ljubav i vizija. "VIZIJA" - da bi se domašilo nepoznato, a "LJUBAV" - da bi se rešila ljudska briga u prostoru, ushićenje, uz visoku estetsku i civilizacijsku harmoniju.

ARHITEKTURA JE NA RASKRSNICI - materijalni dokazi velikog stvaralaštva POSTMODERNISTA otvorili su širom vrata da se restriktivna i reduktivna estetika oslobode, otvaraju se granice novih sadržaja, TOTAL DIZAJNA i TOTAL PERFORMANSA. PRISTUP JE ERUDITIVAN, ROMANTIČAN i ŽESTOKO INTELEKTUALAN. Nova arhitektonska istraživanja i kreacije pronalaze i grade NOVI SISTEM ARHITEKTONSKIH VREDNOSTI u svetu koji se permanentno menja. Mladoj generaciji arhitekata otvaraju se nove granice arhitektonskog stvaralaštva u stvaranju novih arhitektonskih veličina modernog civilizovanog, humanog društva XXI veka.

U ovom članku su iznete pobude, kritike i predstavljeni neki nosioci prvog perioda stvaranja POSTMODERNE ARHITEKTURE. Danas je to moćna stvaralačka arhitektura koja je van navedenih teorija i pravaca obogaćena veličanstvenim novim pravcima i ostvarenim delima na svetskoj sceni, a koja će biti obuhvaćena sledećim člankom koji dokazuje moć postmoderne arhitektonske estetike.

---

Ilija Gligorijević, arhitekta (1926) projektant i vlasnik projektnih biroa: "Studio A", Beograd, i I.G. "Night Art Office", L.A. USA

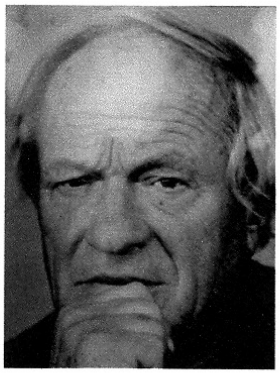

Usled obilnosti kompletne teme, nju je neophodno podelitl u 3 dela:

1. Prvi deo ovde objavljen, obuhvata period "Odlazak sa scene industrijske civilizacije i njene arhitekture i radjanje postmoderne i njenih pravaca".

2. Drugi deo "Ostvarenja postmoderne arhitekture danas u svetu, razvoj novih disciplna, novih gurua arhitektonske misli. Raznovrsnost teorijskih postavki i pravaca koji su izrasli iz novog arhitektonskog stvaralaštva u zemljama Evrope, Japana i USA, kao i

3. Treći deo "Arhitektura budućnosti. Velika plejada svetskih futurologa, koristeći super tehnologije XX i XXI veka i ubrzani tehnološki i civilizacijski zaokret "Društva znanja", predvidja gradove, urbane celine, nove urbane strukture i arhitekturu u konceplu XXI veka. Svet koji možemo sa punom verom da iščekujemo".

# TIPSKA INDIVIDUALNA STAMBENA ZGRADA NA KOSOM TERENU

Projekat: Miloš Čanak, dipl.ing.arh.
Tekst: Mihailo Čanak

Pre desetak godina je bilo još uvek dosta organizovanih operacija sa individualnim stambenim zgradama, prvenstveno u predgradjima, pa se tako i mi nekako uvukosmo (razume se, uz pomoć mog starog prijatelja Ace Djokića) u neke poslove u Žarkovu. Ti, inače dosta dubiozni, poslovi poslužiše nam kao povod da oformimo naš katalog tipskih stambenih zgrada, koga smo namerili da prikazujemo svakom ko nam zaluta u biro i zaželi nešto relativno jeftino, a ipak dovoljno komforno (bar za naše prilike). Radilo se o zgradama koje su mogle da budu slobodnostojeće, dvojne ili u nizu, sa malom širinom fasadnog fronta kako bi se na nekoj datoj dužini ulice moglo nagurati što više stambenih jedinica. Razlog ovakvoj igrariji je bio sasvim praktičan: dobiti što univerzalnija rešenja, kako bismo jednu šemu mogli da cedimo kao limun na raznim mestima i time smanjimo sebi posao. Onda je izbio rat i mi se malte ne obradovasno, ubedjeni da ćemo sada ove naše zgrade plasirati do Karlobaga i Virovitice, a možda i do Novog Zelanda. Medjutim, nešto se desilo (pojma nemamo šta), pa nas niko ne pozva, ne samo iz Karlobaga i Virovitice, već ni iz Zarkova, tako da je sada katalog pohranjen na sigurnom mestu u frižideru pored mojih čistih čarapa i čeka bolje dane.

Primer koji ovde prikazujemo, izabran je nasumično i, čini nam se, dosta verno odražava uobičajene stambene programe onog vremena za korisnike koji žele da svoje stambeno pitanje rešavaju trajno i to manje više svojim sredstvima. Ljudi prosto žele ako već odvajaju SVOJE pare, da budu do maksimuma SVOJ NA SVOME i da se (ako to nije

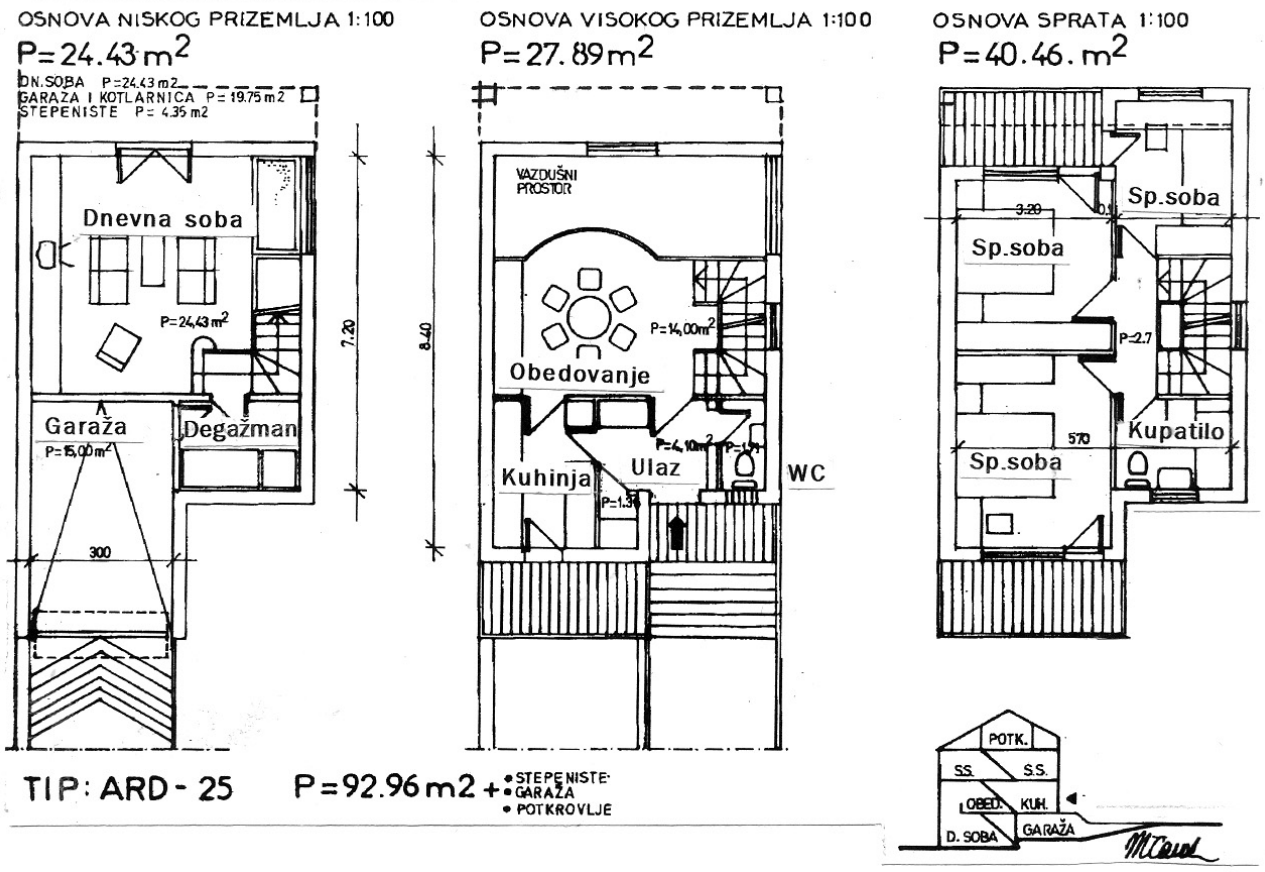

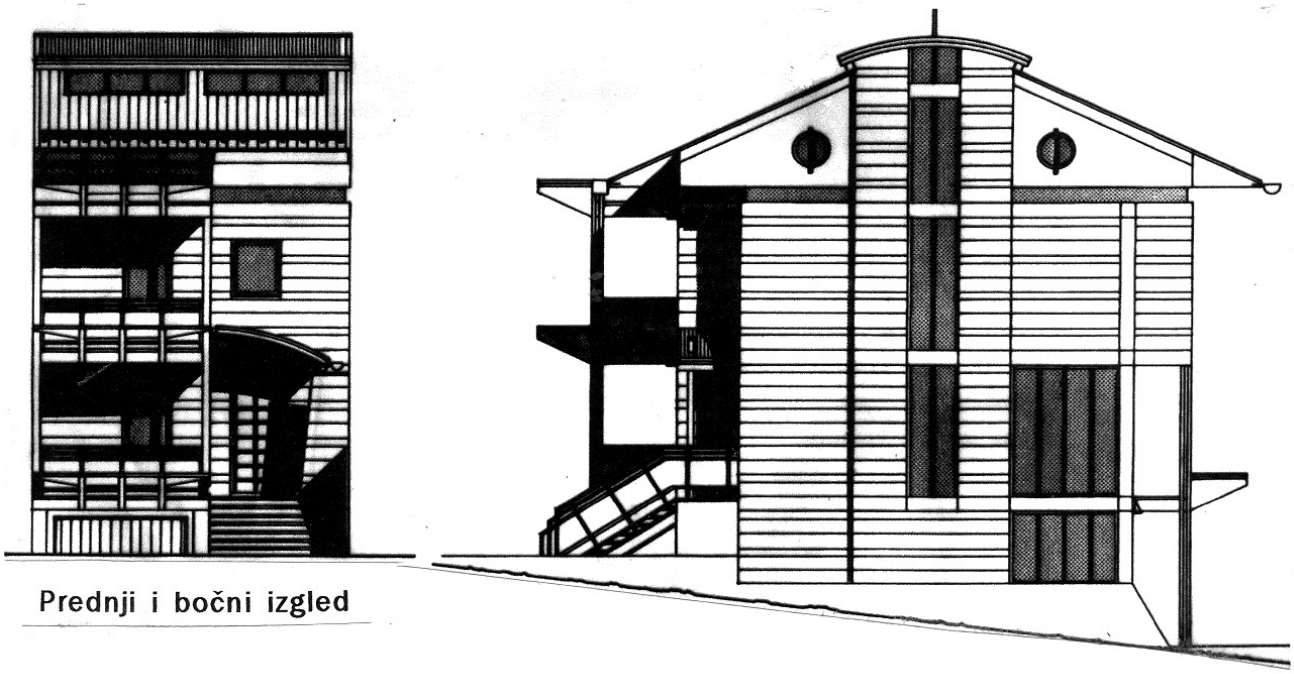

Prednji i bočni izgled

neophodno) čak ni kalkanima ne dodiruju sa svojim komšijama, jer dobro znaju da kod nas i najmanji kontakt lako dovodi do sikire u glavu ili metka u ledja. Dabome, nekada se kod većih gustina izgradjenosti, takvi dodiri ne mogu izbeći, ali se u svakom slučaju strogo insistira na predbašti ispred kuće (lamele) i vrtu iza nje. Kod slobodnostojećih i dvojnih zgrada ova dva prostora su direktno povezana, što može biti i prednost i mana.

Skrećemo pažnju na dvoetažnost prostora za zajednički boravak (tzv. Dnevni blok), koji je rezultat denivelacije terena. Ovde je obedovanje na galeriji u nivou ulaza, kuhinje i predbašte, a dnevni boravak na nižoj etaži u nivou zadnje bašte. Očigledno je dakle, da je zgrada prilagodjena lokacijama kod kojih teren od ulice PADA, dok objekti na drugoj strani ulice zahtevaju sasvim drugačiju organizacionu šemu.

U bloku individualnih stambenih prostorija na spratu, predvidjene su tri spavaće sobe sa jednim kupatilom, što je odraz naših navika i niskog standarda. Iako smo se definitivno odlepili od korisne navike da tovimo svinju u kadi a okupamo se tek nakon svinjokolja negde pred Božić, još smo veoma daleko od opredeljenja da svaka spavaća soba ima svoje kupatilo pa makar i najmanjih dimenzija. U potkrovlju, koje ovde nije prikazano, ostavljena je mogućnost za formiranje još jedne do dve prostorije fleksibilne namene, od spavaće do radne sobe ili ateljea.

Kod ovakvih objekata na zakošenom terenu ozbiljan problem predstavlja veliki broj etaža, kojih u ovom projektu, zajedno sa potkrovljem (koje će verovatno biti aktivno korišćeno) ima četiri. Za mladje osobe to možda i neće predstavljati veliku teškoću, ali starci i bolesnici teško podnose vertikalno komuniciranje preko stepeništa. Što je najgore, hendikepiranim osobama koje koriste invalidska kolica (a nikada se ne zna da li će se i kada neko od članova porodice naći u takvoj situaciji) gornje etaže uopšte nisu pristupačne. Individualni liftovi kod nas niti su uobičajeni, niti postoje mogućnoosti za njihovo održavanje, tako da se za hendikepirane ovaj tip stambene zgrade ne može smatrati povoljnim. Na žalost, to je slučaj i sa najvećim brojem naših višespratnih individualnih zgrada, a to znači da bi važeći projektantski propisi u tom pogledu morali biti pooštreni

# PROJEKAT "JUST MARRIED" (BUNGALOW U "NASELJU MLADENACA")

Dr. Mihailo Čanak, dipl.ing.arh.

Nekada, u davna vremena Konana Varvarina, izmedju 1960 i 70-te godine, moja četiri kompanjona Leon Lenarčić, Miša Mitić, Iva Petrović, Iva Simović i ja, sticajem okolnosti držali smo banku na polju stambene kolektivne arhitekture. Bilo je to po malo suvo, korektno projektovanje, sa purističkom arhitekturom koja je rado prihvatana od strane industrijskih proizvodjača stanova, a mi smo, ozareni suncem internacionalnog stila na zalasku, išli od konkursa do konkursa, skupljali nagrade i otkupe, da bi se pod pritiskom nedostatka nekih globalnih perspektiva i stambene krize grupa raspala. Lenarčić, Petrović i Simović otišli su u Englesku, a Mitić i ja

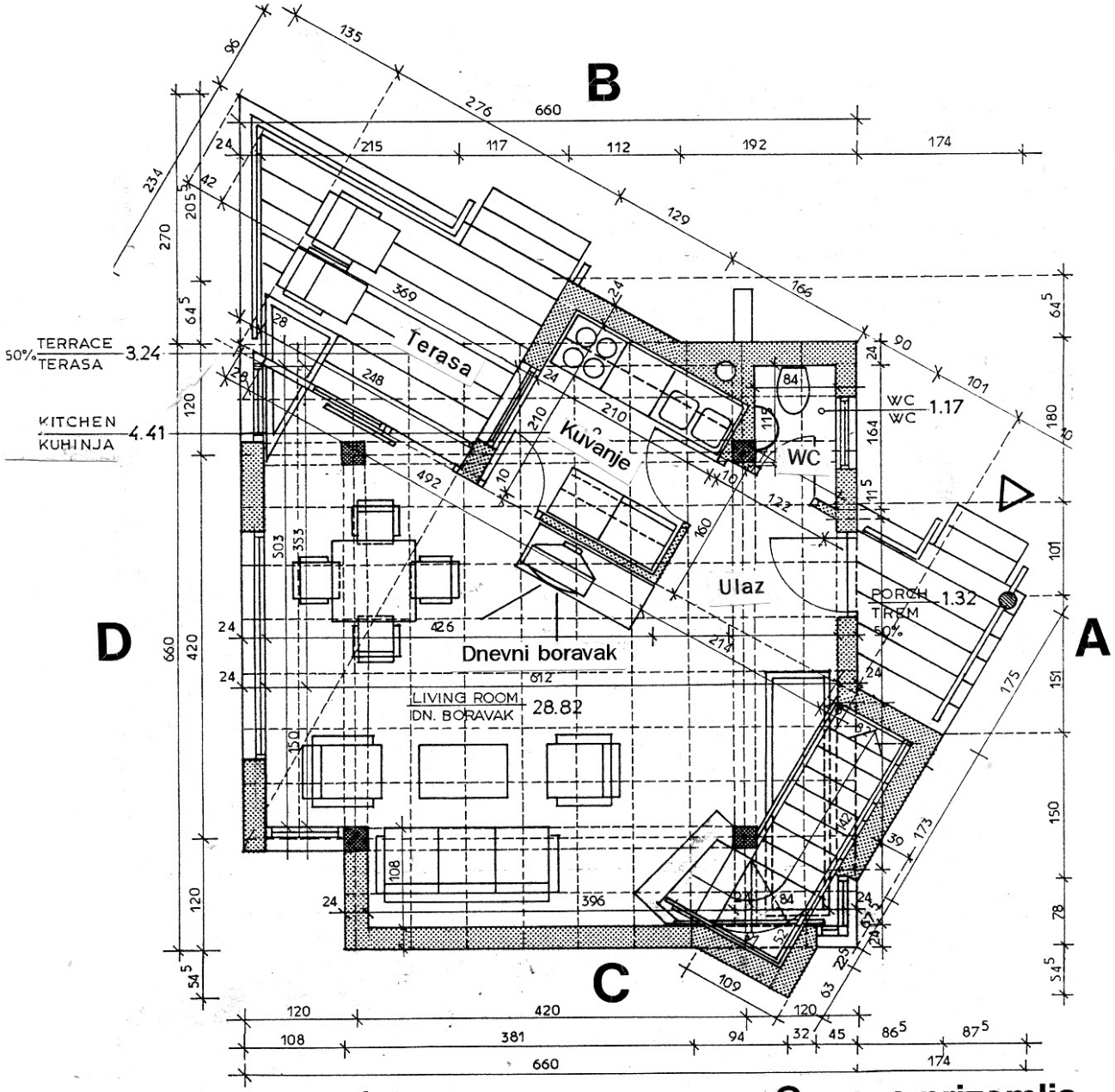


Ground floor plan

Osnova prizemlja

smo kao dva mačeta-siročeta ostali bez drugara. Malo smo tugovali, a onda nastavili sa konkursima dok su nagrade i dalje pristizale i uljuljkivale nas u lažnom uverenju da je sve najbolje u najboljem od mogućih svetova. Onda se desila velika nesreća i Miša Mitić se teško razboleo, a 1970 godine i umro, a naš mali svet se konačno i definitivno raspao. Jedan od naših poslednjih projekata bio je konkurs za tri stambene kule kod železničke stanice u Novom Sadu na veoma istaknutom mestu. Uradili smo projekat najbolje što smo mogli, predali elaborat i čekali rezultate.

Jednog jutra, navrati u našu kancelariju jedan momak nešto mladji od nas, koga sam poznavao sa nekih seminara i ispriča da je sa još dvojicom drugara i on radio onaj konkurs u Novom Sadu. "Ma nemoj," kažem mu ja, "pa šta si napravio?". "Oćeš da ti pokažem ?", pita on, "Oću, nego šta!", kažem ja a

**Surface:**

| | |
|---|---|
| Ground floor | 33,23 (+ 3,24) m2 |
| 1 st floor | 22,11 (+ 1,43) m2 |
| TOTAL | 55,34 (+ 4,67) m2 |

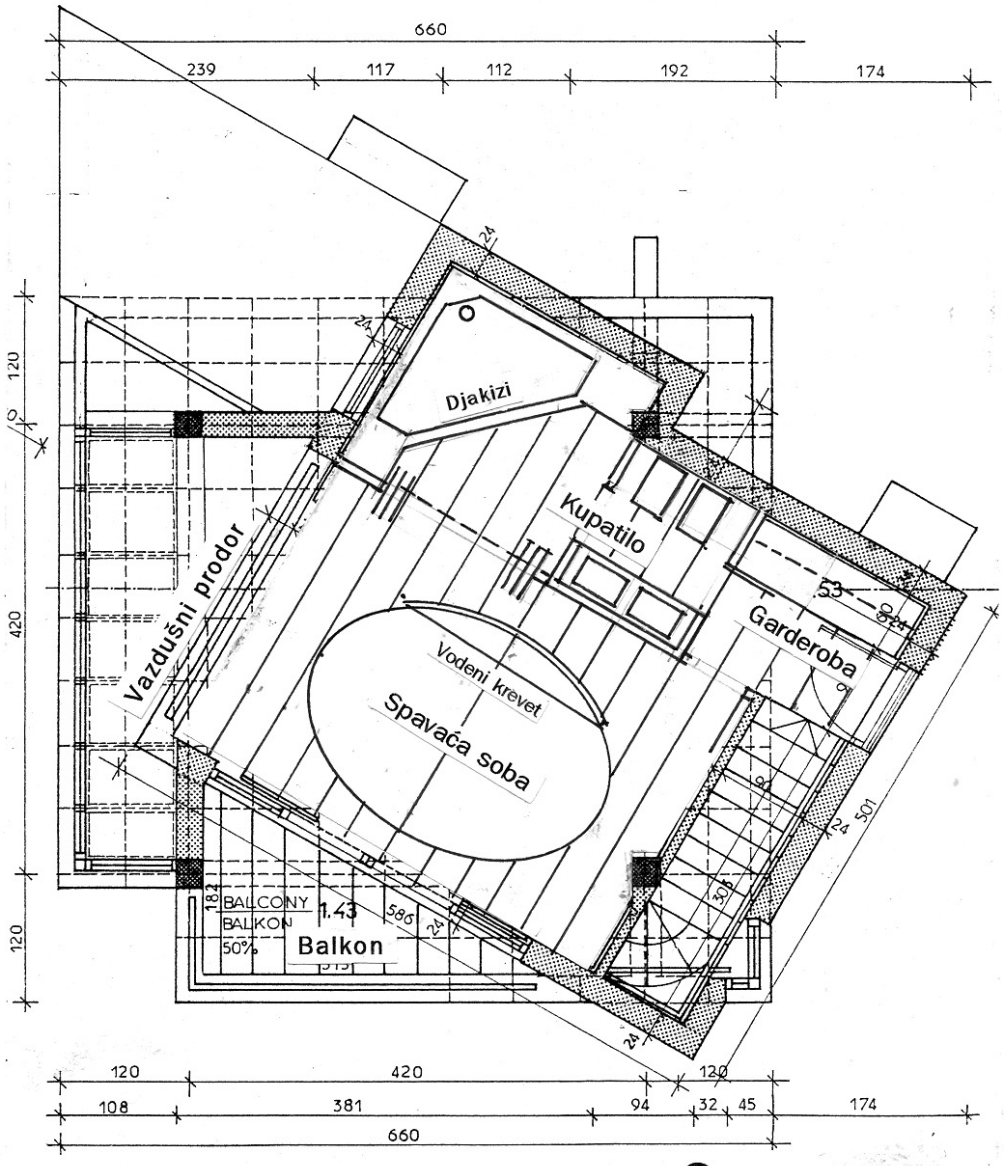


**1 st floor plan** **Osnova sprata**

on odjednom izvuče projekat iz svoje tašne kao zeca iz šešira. Bio je to neverovatno svež projekat, sa lepo prožetim prostorima i dobro organizovanim stambenim jedinicama. "Slušaj, burazeru," kažem ja njemu, "ja pojma nemam da li ćemo Miša i ja nešto izvući, ali seci me di sam najtanji, ako ti ovde ne zalomiš nešto pri vrhu". "Ama, jel zaista tako misliš?" upita me on po malo sumnjičavo i obradova se. Medjutim, ja sam imao nos. Čova je sa kompanjonima dobio prvu nagradu, a Miša i ja drugu. Taj momak se zvao (i još se, Bogu hvala, tako zove) Ivica Mladjenović, a mi se sprijateljismo za ceo život, a i duže...

E, taj Ivica Mladjenović je čudo jedno od čoveka. Ja u životu nisam sreo agilnijeg i prodornijeg eksperta za Public Relations i raznovrsne arhitektonske priredbe i hepeninge. Organizovao je, i direktno na svojim ledjima izneo nekoliko veoma uspelih Trijenala medjunarodne arhitekture kao i drugih izložbi, o svom ruhu i kruhu izdao veliki broj odličnih publikacija o našim i svetskim arhitektima, neko vreme svojim skromnim sredstvima bez ičije podrške izdavao zanimljiv časopis "Grad" (dok mu članovi porodice nisu učtivo napomenuli da i oni povremeno moraju nešto da pojedu). Dragocene materijale koje je kasnije prikazivao na svojim izlozbama i u publikacijama dobijao je preko direktnog kontakta sa mnogim poznatim svetskim arhitektima (samo poštanski troškovi su bili stravični), a neke od njih je čak uspeo da nagovori da na jednoj lokaciji na Banovom brdu u Beogradu, isprojektuju po jednu stambenu zgradu, čime je (do sada samo delom) dobijena svojevrsna živa izložba svetske arhitekture.

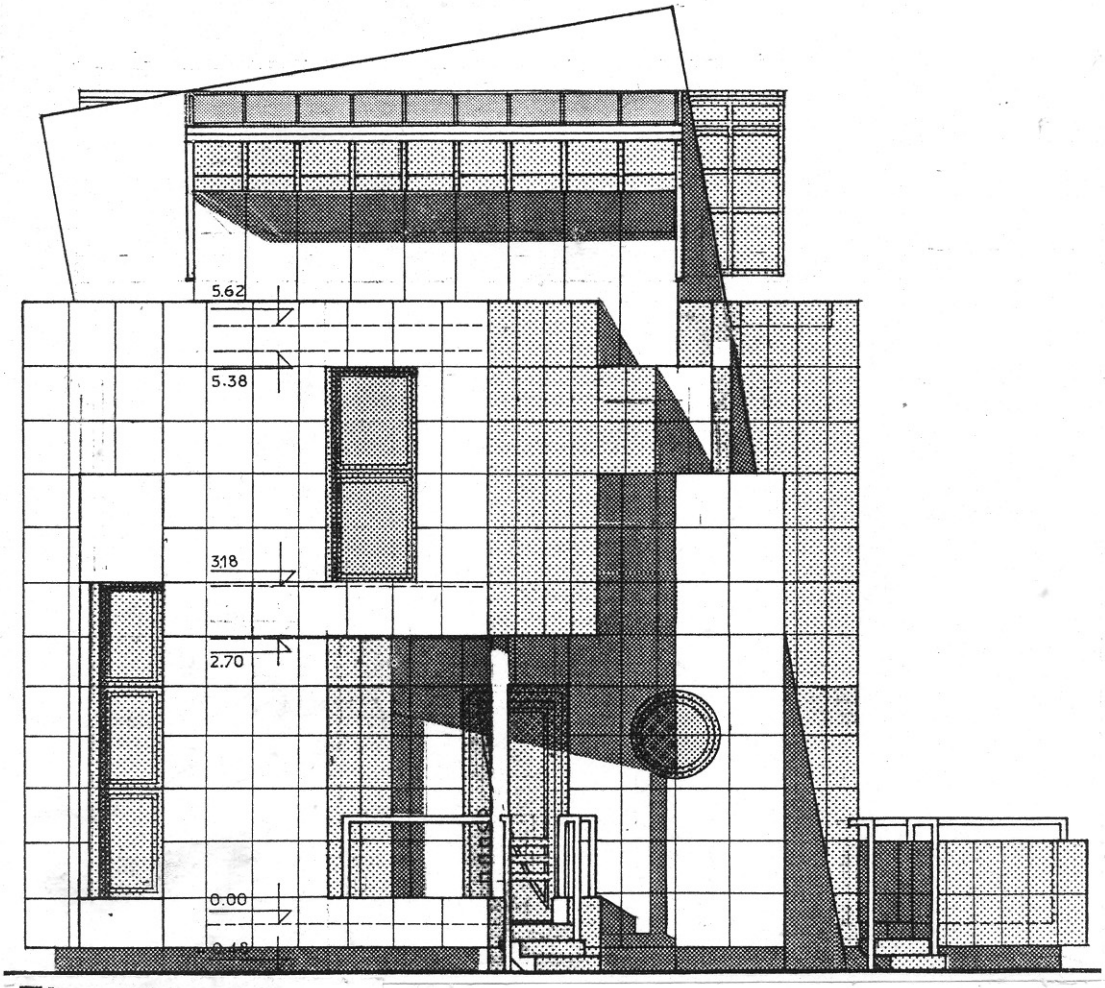


Elevation A

Izgled A

Negde oko 1990 godine, pade Ivici na pamet ideja da raspiše konkurs za jedan (pa recimo minihotelski) kompleks sa desetak bungalova i jednom centralnom zgradom (koju bi on projektovao, razume se bez konkursa, jer ko nije za sebe nije ni za drugoga) namenjen "medeno-mesečnom" boravku novopečenih mladenaca. Konkursi se obično pripremaju duže vremena, nadju se sponzori koji će obezbediti neke nagrade, obezbede se honorari za žiri, a sirotog Ivicu pas nema za šta da ujede, sve je potrošio na publikacije i izložbe, a željan je i dalje raznih zbivanja u čijem centru bi se nalazio. Para nema, to je tačno, ali ima dosta prijatelja i on pozove desetak uglednijih beogradskih arhitekata da na konkursu volonterski učestvuju, vešto naglašavajući da poziva samo najuglednije i da će onaj koji se odazove, svoju uglednost i dokazati, dok će oni drugi ostati u dubokoj anonimnosti, pa bolje da se nisu ni rodili. Razveze neku priču o potencijalnim investitorima, o drugoj fazi konkursa na medjunarodnom nivou, o tome kako on sve kad tad istera pa će i ovo, itd. ltd. Smisli on i caku sa žiriranjem i to tako što će svaki od učesnika ocenjivati sve ostale ocenama od 1-10, pa će se bodovi sabrati i ustanoviti redosled. Biće veselo, a ni dinar se neće potrošiti.

Nemam pojma kako, ali i ja se nadjem na njegovoj listi i malo je falilo da mu se zbog nagomilanih obaveza izvinim i zahvalim na pozivu, ali mi sin Miša veoma razložno reče: "Ama, ćale, ti na tom konkursu MORAŠ da učestvuješ. Čika Ivica je naš PRIJATELJ !". Tako ja prihvatim poziv, uvrstim se (bar po Ivičinoj tvrdnji) u red uglednih arhitekata, a Ivica je kasnije u jednoj kriznoj

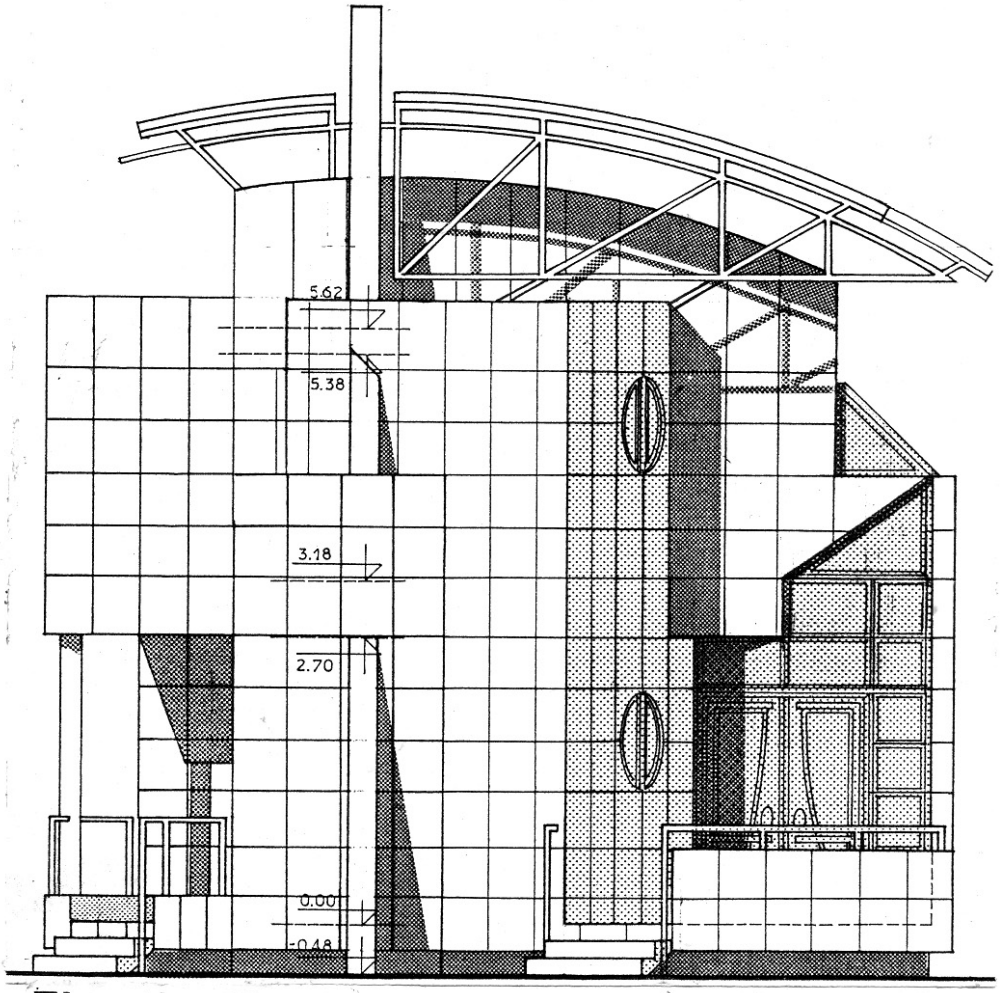


Elevation B

Izgled B

situaciji pokazao da nam je ZAISTA prijatelj i to mu nećemo zaboraviti...

Elem, nabacim ja jednu idejicu, koja je za ono vreme bila dosta našušurena i razigrana. Kao što se iz priloga vidi, mase su bile po malo "Meierovske", ali je u celoj strukturi i to uglavnom preko krovne konstrukcije, bila prisutna i jedna veoma blaga dekonstruktivistička nota, tek koliko da se malo poigramo kao onaj "Milojica s prasci". Sada posle deset godina, ovakve igraruje su i kod nas postale redovna pojava, a "Los Angeles avangarda" ih je doterala do savršenstva.Tada, medjutim, većina mojih vršnjaka tzv."starih prdonja", gledala je pomalo "belo" na ovakvu arhitekturu, smatrajući je nedoličnom čak i za studente, a kamo li za matorce kao što sam pribogu ja. Jal sam neozbiljan, jal sam već po malo prolupao, otprilike kao oni čilaši koji izigravaju Šona Konerija pa pod stare dane puštaju kike – nije da ne može, ali se ne dolikuje!

Tako je bilo i prilikom glasanja. Moj rad se svideo samo dvojici večitih mladića: Aci Djokiću i Brani Mitroviću (koji se, uzgred budi rečeno, sasvim zasluženo plasirao na prvo mesto, vešto zadovoljivši i avangardiste i tradicionaliste). Jedina mi je satisfakcija bila što su mi se masovno javljali STUDENTI sa pozitivnim mišljenjima, učvrstivši me u ubedjenju da sam posle pola veka ipak uspeo da se izvučem iz kandži pauperističkog minimalizma Internacionalnog stila i sebi obezbedio lepe perspektive za dalje napredovanje tokom duboke penzije.

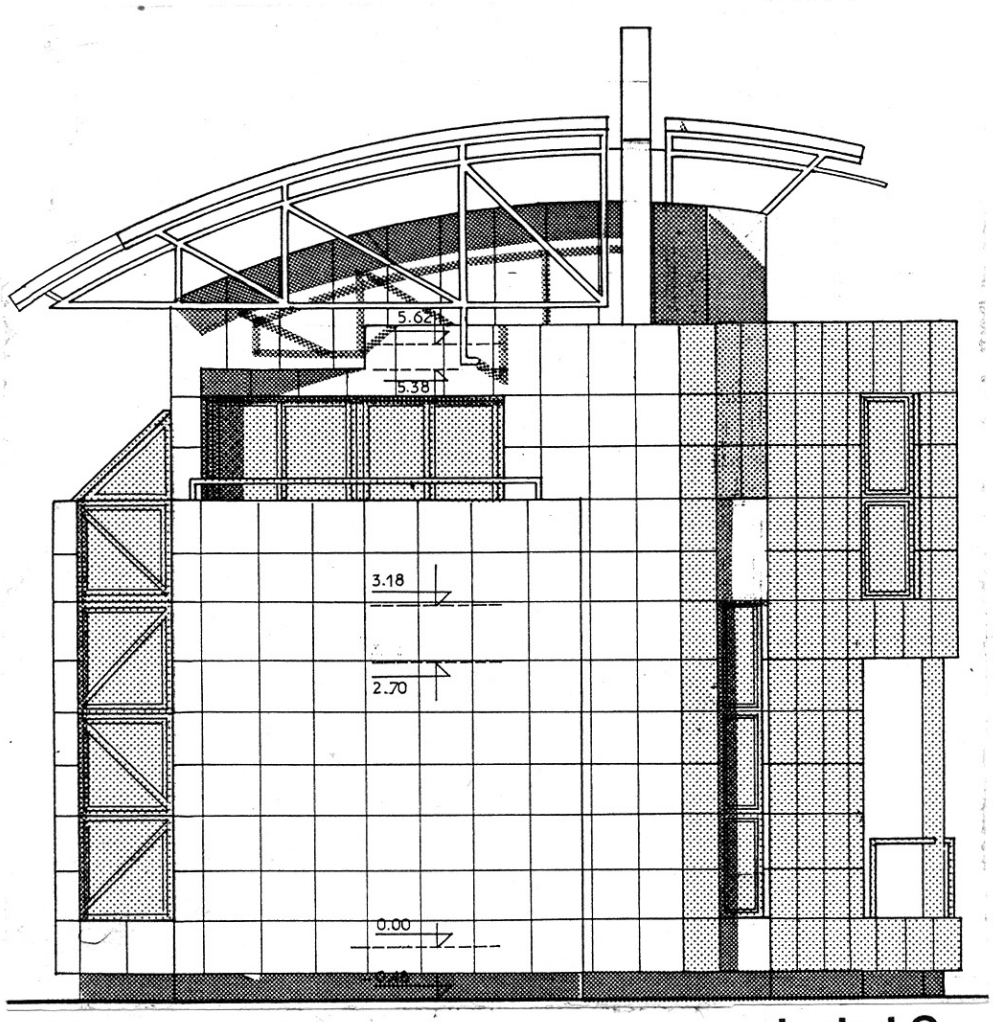


Elevation C

Izgled C

Šalu na stranu, iako sam potpuno svestan nedoteranosti ove male kućice, ja je ovde ipak prikazujem iz sledećih razloga:

- ima u njoj zanimljivog prožimanja prostora, po horizontali i vertikali koje prostoru obezbedjuje dosta ubedljivu celovitost,
- uz neznatne adaptacije kuća je i pored malih dimenzija osposobljena i za trajno stanovanje, a po potrebi se može i proširivati,
- iako nesumljivo "deja vu", arhitektonsko oblikovanje još uvek nije sasvim bez interesa (šta ćete, niko ne može da me voli i ceni onoliko koliko ja mogu da volim i cenim samog sebe),
- i, konačno, kuću objavljujem zato što se MENI svidja i zato što ne želim da je potpuno pojede pomrčina.

Pošto smatram da nema ništa gluplje od uobičajenog pratećeg tehničkog opisa koji NIKADA NIKO ne čita, a siguran sam da ste svi vi (pa čak i plavuše) do sada naučili da čitate planove, neću vam opisivati zgradu, već vas prepuštam ilustracijama da ih, ukoliko nemate preča posla, natenane proučavate i uživate u njima.

A dobrog i vrednog prijatelja Ivicu Mladjenovića, srdačno pozdravljamo u nadi da ćemo se redovno vidjati na još bar desetak njegovih budućih legendarnih Trijenala, a posle, nek umire ko oće (a moji i njegovi dušmani mogu i nešto ranije)!

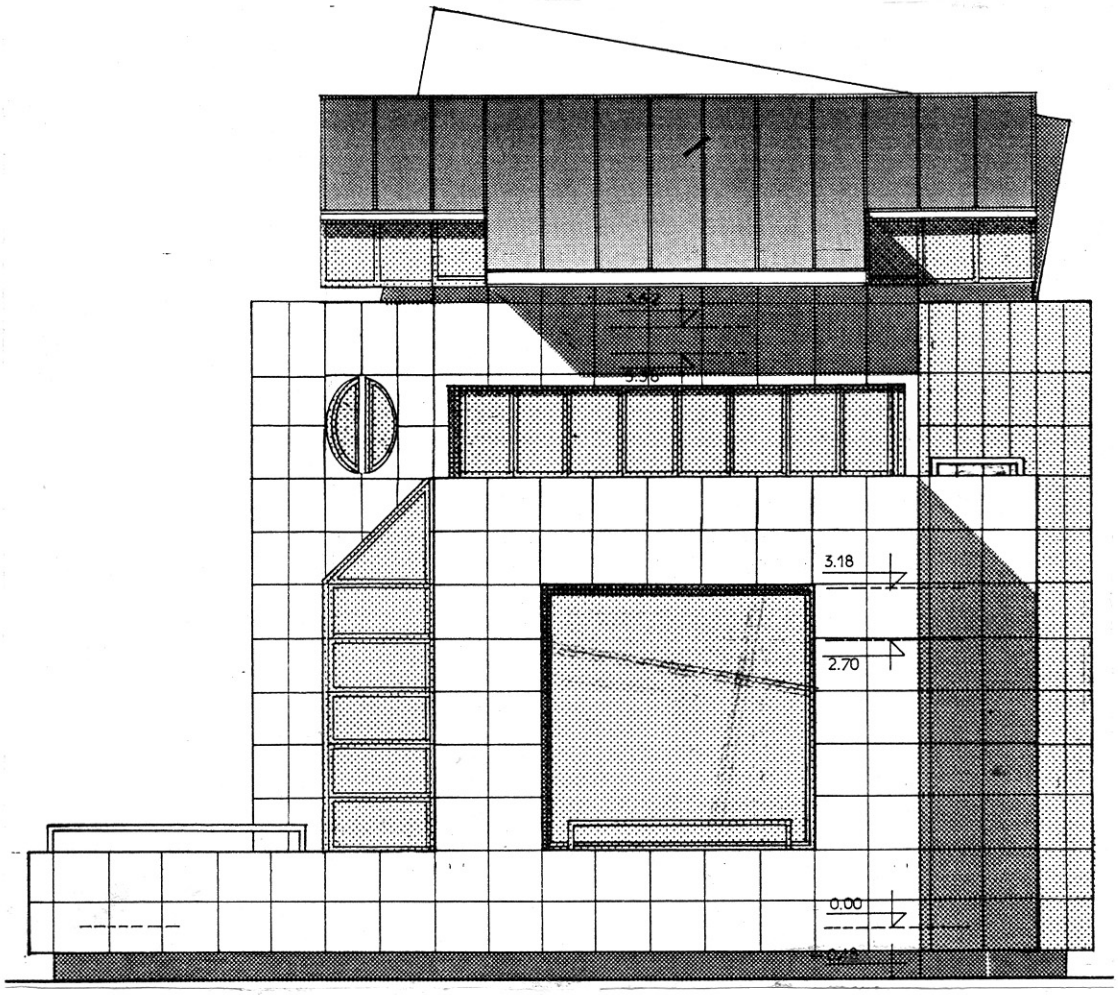


Elevation D, Izgled D

# PROJEKAT "JUST MARRIED" (BUNGALOW U "NASELJU MLADENACA")

Dr. Mihailo Čanak, dipl.ing.arh.

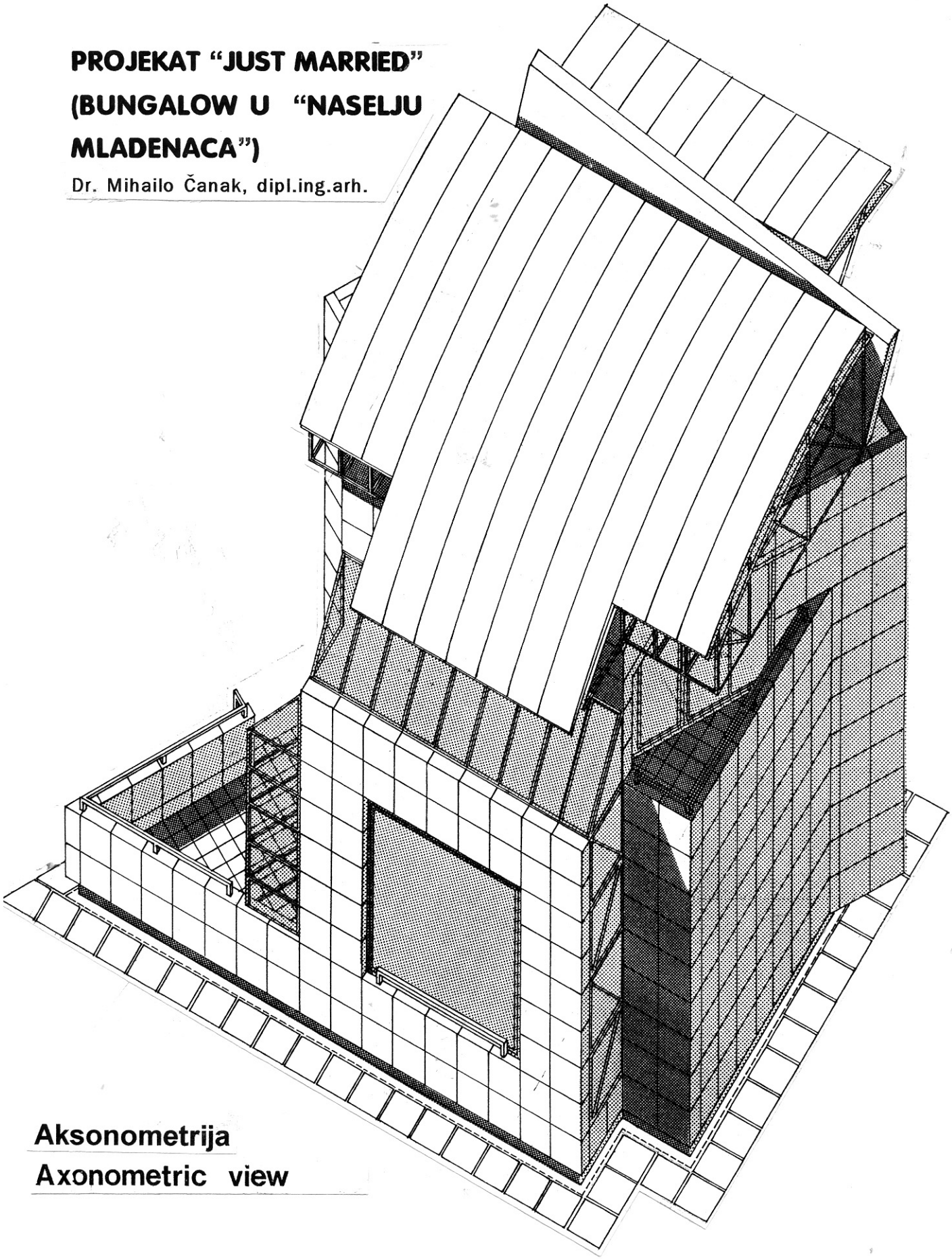

Aksonometrija
Axonometric view

## RADOVI NAŠIH BIVŠIH UČENIKA

# MILOŠ MIROSAVIĆ

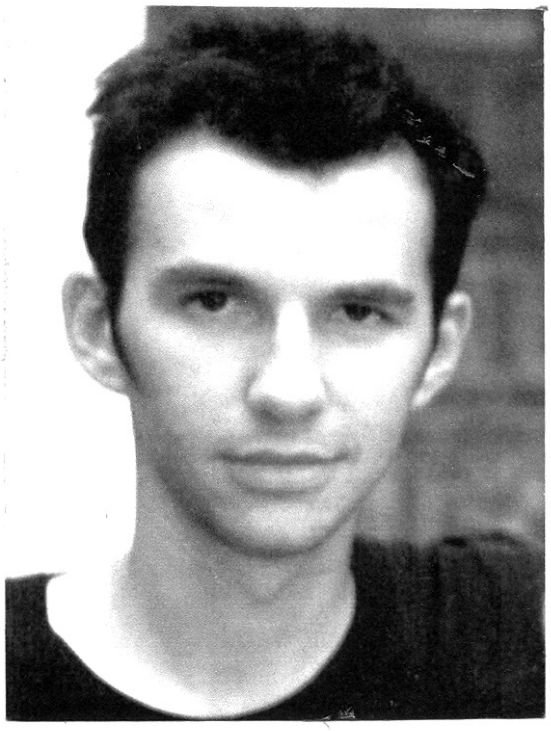

Miloš Mirosavić rodjen je 9.5.1979 god. u Beogradu, gde je i završio Matematičku gimnaziju kao "Vukovac", ali ne kao štreber koji ganja petake, već kao čova koji je još u najranijoj mladosti (pa valjda negde oko svoje pete godine) trasirao svoj zivotni put opalivši nekog od svojih nevaspitanih vršnjaka FASADNOM CIGLOM po glavi, a petice su se na takvog odlučnog tipa lepile same. Vešto kombinujući svoju zastrašujuću inteligenciju sa besprimernim profesionalizmom, sa lakoćom i zadovoljstvom se prošetao i kroz naš tečaj (koji je bio pun zanosnih plavuša), mudro se opredelivši kao za švedskim stolom za najracionalniju grafičku tehniku (i najzanosniju plavušu), a zatim, hladan kao špricer, izašao na prijemni ispit, gde je "osvojio" prvo mesto sa nekih osam (sic!) poena ispred drugoplasiranog. Trenutno (a sada je 1999-ta godina), Miloš je na drugoj godini beogradskog Arhitektonskog fakulteta, a ja se, i pored dobro poznatih opasnosti kojima se izlažu proroci posle Hrista, usudjujem da mu proreknem bleštavu budućnost, bilo da ostane u ovom našem raju ili ode negde na zapad da im rastura

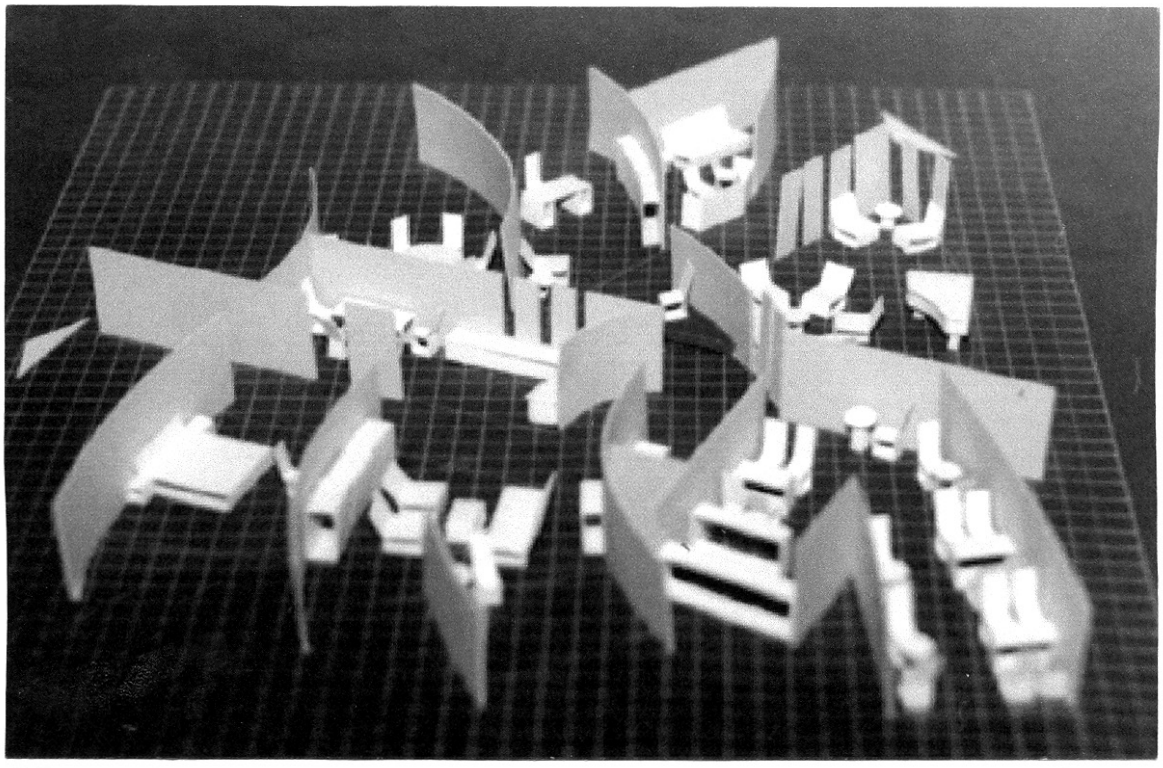

Salon nameštaja

kompjuterske sisteme i preotima arhitektonske poslove.

Iako je Miloš još sasvim mlad (tek je na drugoj godini, zaboga!), ozbiljnost sa kojom prilazi svakom, pa i najmanjem zadatku impresionira. On vrlo dobro poznaje savremenu svetsku arhitekturu i prati najnovija zbivanja pa se svesno i planski, naizgled poigrava sa njima, parafrazirajući u svojim školskim radovima pojedine velikane. Iza ovog prpošnog trčkaranja po cvetnoj livadi moderne arhitekture krije se jedan ledeno proračunati um, koji po uzoru na velike slikare koji su na početku karijere preslikavali slike svojih isto tako velikih uzora da bi im se uvukli pod kožu, nešto slično radi na arhitektonskom planu. Kao što je na razmedji 15-og i 16-og veka Albrecht Durer nakon šegrtovanja obavio svoje prvo veliko studijsko putovanje po Italiji, tako i Miloš kroz praksu i svoje radove šeta kroz mozgove onih koji mu se čine od interesa. Lutajući izmedju dekonstruktivizma, Los Angeleske škole i japanske avangarde, on prikuplja zrno po zrno, brižljivo ga stavlja u svoju stvaralačku torbu i ide dalje, a dokle će stići, i kakvu će pogaču od tog zrnevlja,

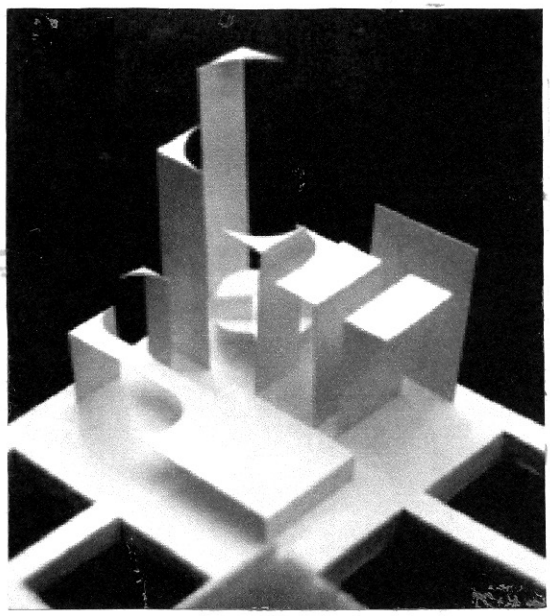

Virtuelni grad

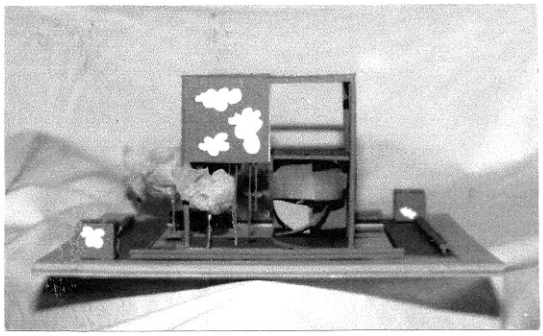

Dečje igralište

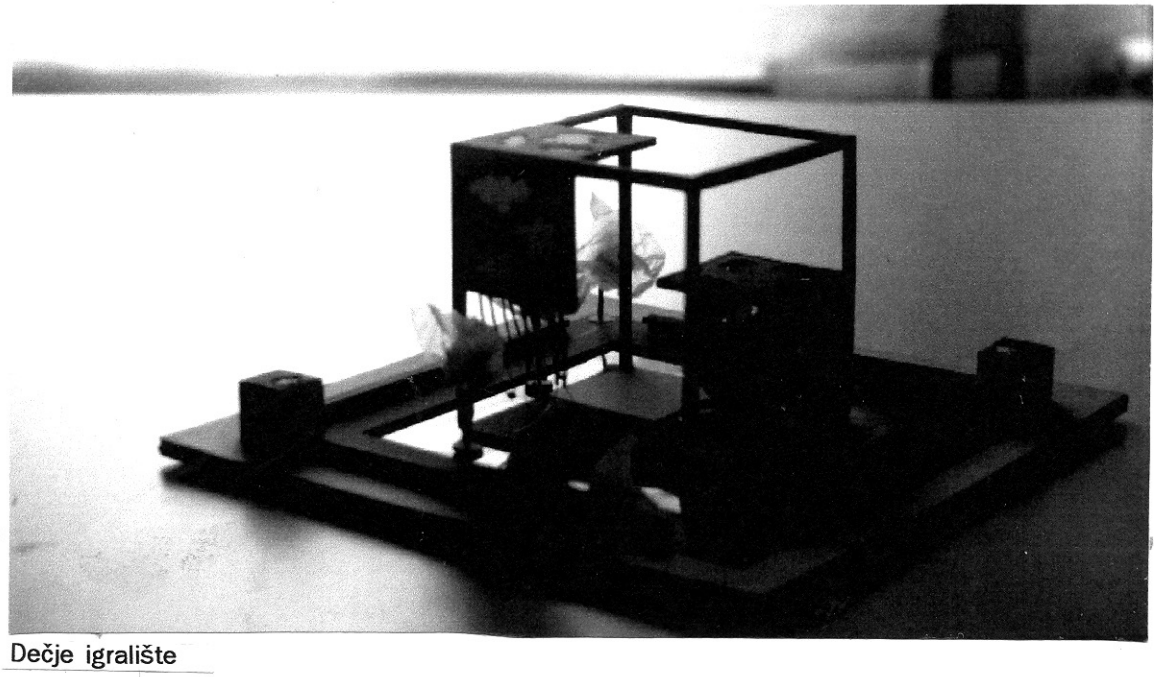

Dečje igralište

začinjenu sopstvenom pameću zamesiti i ispeći, to ćemo saznati tek "kad umre Djekna". Istina, izvesni obrisi jedne snažne buduće individualnosti se i sada ocrtavaju, ali je još suviše rano da ih ocenimo kao definitivne. Oni su fluidni, pokretni i pulsirajući, a mudri Miloš im i ne dozvoljava da se pre vremena ukrute i okamene. Na njegovom drvetu saznanja sazreva raskošno voće, ali je prava zrelost u tome da se u pravom momentu oceni kada je zrelo za branje.

Uobičajeno je da se interesi i ambicije studenata negde od treće godine pa na dalje do te mere prošire, da pored svojih redovnih fakultetskih obaveza preuzimaju i druge, projektantske zadatke: studentske i javne urbanističko-arhitektonske konkurse, honorisane ili nehonorisane, razne enterijere pa čak i poneku manju vikendicu, obično za nekog od članova porodice ili najbližeg prijatelja. Osnovni cilj ne leži u parama, već u proveri sopstvenih mogućnosti i novostečenih znanja. U tom (kao i u svakom drugom) pogledu imamo u Miloša puno poverenje i želimo mu mnogo uspeha.

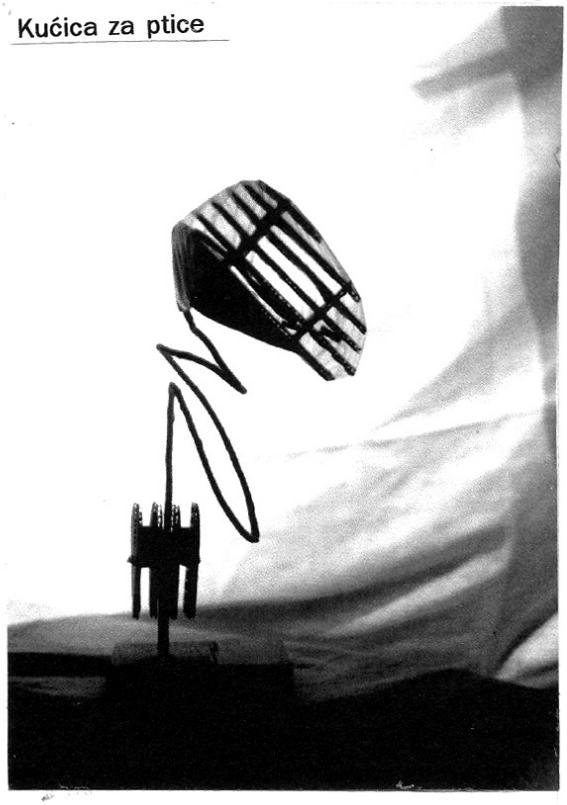

Kućica za ptice

Kontakt adresa:
Miloš Mirosavić, Križanićeva 32
11050 – Beograd
Tel. 408726, EMail: unique@eunet.yu

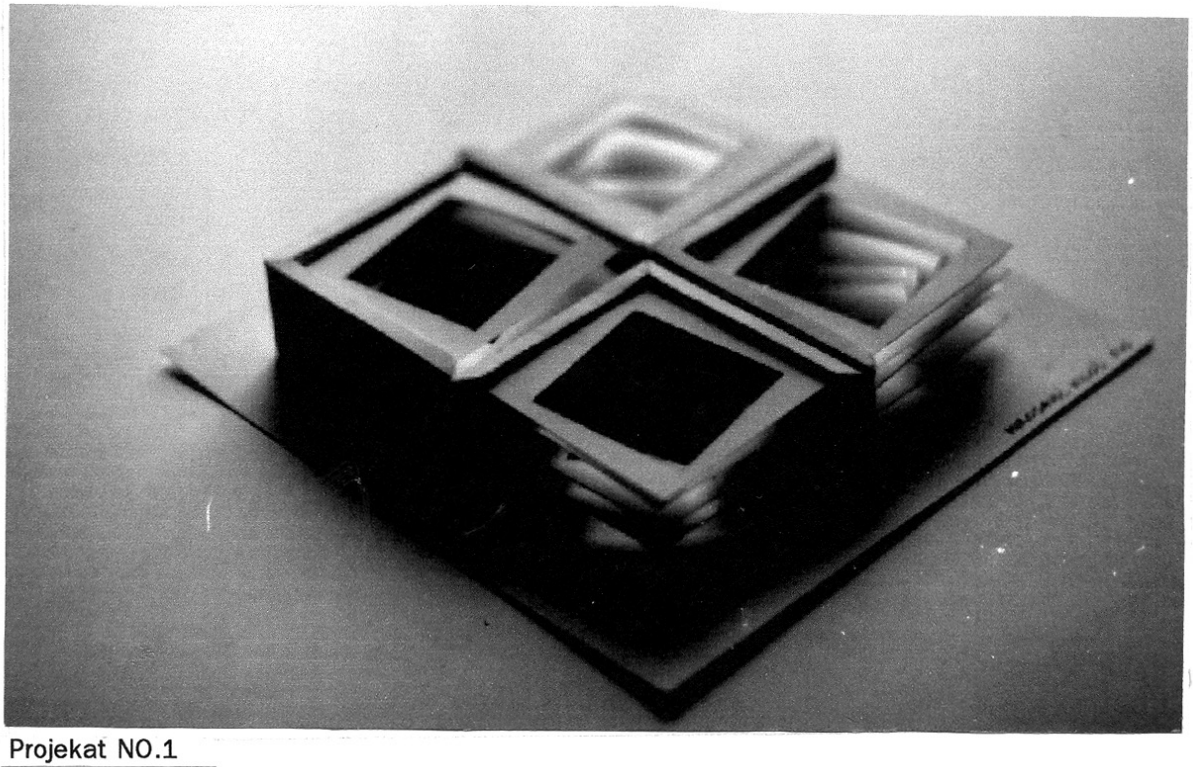

Projekat NO.1

# MALI LEKSIKON ARHITEKTURE (Sachlexicon der Architektur)

## Fric Baumgart (Izvodi, V deo), Izdavački zavod Jugoslavija, Beograd 1979

## BAROKNA ARHITEKTURA

Naziv verovatno potiče od portugalske reči »barocco«, oznake za kriv, nepravilan biser. Krajem 18. veka pojavljuje se kao izraz omalovažavanja za umetnost 17. i 18. veka koja se u to vreme smatrala za naduvenu, iskvarenu i izveštačenu, a to značenje je zadržao do druge polovine 19. veka. Tek tada je barok postao objektivan pojam za stil umetnosti od oko 1600. do oko 1760. godine koji se deli na rani, visoki i kasni barok (rokoko).

Ovaj umetnički oblik je nastao u Italiji oko 1600. godine, a razvio se iz → renesanse, s kojom ima zajedničke sve građevinske elemente, ali koji su kod njega bogatiji, plastičniji, živahniji i koriste se u većem broju. I prostorije postaju življe, te nastaju komplikovana prostorna prožimanja a da pri tom ne gube svoje izraženo jedinstvo. U skladu sa tim, građevinski elementi stiču pokretljiviju strukturu mnogostrukim ispustima i povučenim delovima, zakošavanjem zidova i drugim sredstvima, tako da se pojačava utisak nekog živog organizma, čemu snažno doprinose plastika i slikarstvo. Presudni uzori bili su Mikelan-

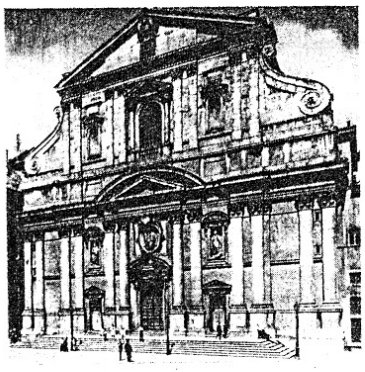

6 Rim: Vinjola (u stvari Đakomo Baroci), *Il Džezu*, 1568–1583.

delova *Crkva Svetog Petra* (sl. 5) i Vinjolina (u stvari Đakomo Baroci) crkva *Il Džezu (Il Gesù*, sl. 6), pored Paladijevih građevina čija je koncepcija, u suštini statična, dovedena do pune dinamike. Pošto su ga prihvatile i druge zemlje, italijanski barok je i dalje ostao presudan za

5 Rim: Mikelanđelo, *Sveti Petar*, 1546–1590.

crkvenu arhitekturu, dok je u građenju dvoraca tokom 17. veka vodila glavnu reč Francuska. Svoj poslednji uspon dostigla je ova

7 Rim: Boromini, *S. Karlino ale Kvatro Fontane*, 1638–1663.

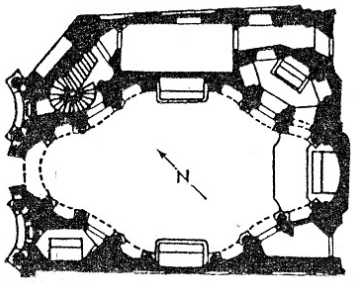


umetnost u Nemačkoj u prvoj polovini 18. veka.

Vodeću ulogu kod barokne crkve imali su čista → centralna građevina i spoj longitudinalne i centralne građevine. *Crkvom S. Karlino ale Kvatro Fontane (S. Carlino alle Quattro Fontane) u Rimu* Francuska Borominija najodlučnije je zakoračeno u visoki barok. Izgradnja crkve je započeta 1638. godine (sl. 7), a 1662–1663. dodata je fasada (sl. 8). Ako je uporedimo s fasadom crkve *Il Džezu* ustanovićemo da je sve u talasastom pokretu. Fasada je izraz onoga što se u unutrašnjosti događa, a što neprekidnim i naizmeničnim pokretima izaziva utisak tela koje se

8 Rim: Boromini, *S. Karlino ale Kvatro Fontane*, 1638–1663.

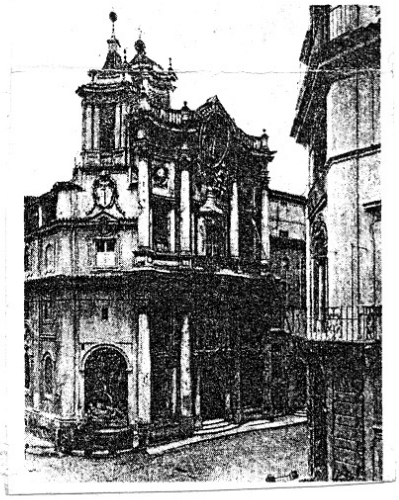

stalno menja u prostoru. Borominijeva saradnja od 1653. do 1657. bila je presudna na centralnoj građevini crkve *S. Anjeze (S. Agnese) u Rimu*, čija je fasada (sl. 9) lako uvučena, a istovremeno privlači sebi prostor Pjaca Navona. Najveličanstvenije arhitektonsko formiranje trga i prostora pružio je Đan Lorenco Bernini *Trgom Svetog Petra u Rimu* čija je izgradnja započela 1656. godine (sl. 10). On nije služio samo kao džinovski prihvatni trg pred crkvom nego i zato da ukloni utisak prilične glomaznosti koji je ostavljala crkvena fasada. Drugi primer

Rim: *S. Anjeze*, 1652–1672.

trijumfalnog prihvatanja celog jednog grada predstavlja crkva *S. Marija dela Salute (S. Maria della Salute) u Veneciji* (sl. 11), nastala 1631–1656, delo Baldasara Longene, postavljena gotovo na samom spoju Kanala Grande i Kanala dela Djudeka, a koja zajedno sa Doganom predstavlja svečano obeležavanje ulaza u Kanal Grande za onoga ko stiže sa mora.

U Francuskoj se nalazi jedan od vrhunaca visokobarokne crkvene arhitekture *Dom invalida (Dôme des invalides u Parizu)*, Žila Arduen-Mansara, građen od 1680. do 1691. godine (sl. 12). U kvadrat upisani → grčki krst sa kupolom iznad → ukrsnog prostora inspirisan je *Svetim Petrom*. Nisu jedino → proporcije i raspored drukčiji nego je izmenjen i karakter centralne građevine. Nema nimalo moćne Mikelandelove napregnutosti, ali takođe veoma malo ima dinamične pokretljivosti italijanskog baroka. Deluje ukočeno u geometrijskoj i matematičkoj zakonitosti svojih proračuna.

11 Venecija: Longena, *S. Maria della Salute*, 1631–1682.

10 Rim: Đan Lorenco Bernini, *Trg Svetog Petra*, započet 1656.

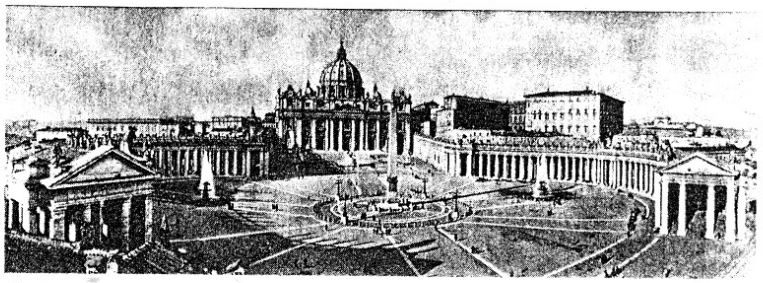

Međutim, ti proračuni su savršeni i izražavaju veličanstveno i strogo dostojanstvo, kako je to odgovaralo Luju XIV. Istovremeno je *u Londonu* nastala *Katedrala Svetog Pavla (St. Paul's Cathedral*, 1675–1710) Kristofera Rena, takođe »konkurent« *Svetom Petru* (sl. 13). Povezivanje centralnog i longitudinalnog zdanja je potpuno. Po plastičnosti i živosti, ovo delo takođe daleko zaostaje za italijanskim baroknim građevinama, a u pogledu kompaktnosti korpusa nadmašuju ga čak i dela francuske arhitekture s kojom, pak, ima zajedničku klasično-uzdržanu strukturu sklopova. Po konstrukciji, kupola mu je slična sa *Domom invalida*.

Znatno razlikovanje francuskog i engleskog stava u arhitekturi prema italijanskom u poslednjoj trećini 17. veka vidi se po delima Gvarina Gvarinija u *Torinu* koja predstavlja-

12 Pariz: Arduen-Mansar, *Dom invalida*, 1680–1691.

ju podražavanje Borominijevih, ali ih prevazilaze po matematičkoj preciznosti i maštovitosti. Osnova i izgled *S. Lorenca (S. Lorenzo*, 1666–1687, sl. 14) pokazuju neobično bogatstvo mogućnosti prostornih i oblikovnih konstelacija koje se mogu pojaviti uvek u različitim kombinacijama. Arhitektonska mašta Borominija i Gvarinija je najproduktivnije podražavana počev od 18. veka u Austriji, Češkoj, južnoj Nemačkoj i nemačkom delu Švajcarske, gde je upravo eksplozivnom snagom nadoknađen ceo propušten vek razvoja. Među mnogobrojnim primerima ukazali bismo na *Hodočasničku crkvu (Wallfahrtskirche Vierzehnheiligen)* Baltazara Nojmana (sl. 15, 16). U osnovi trobrodna bazilika sa galerijom, ona se zahvaljujući ovalnom proširenju → sre-

13 London: Ren, *Katedrala Svetog Pavla*, 1675–1710.

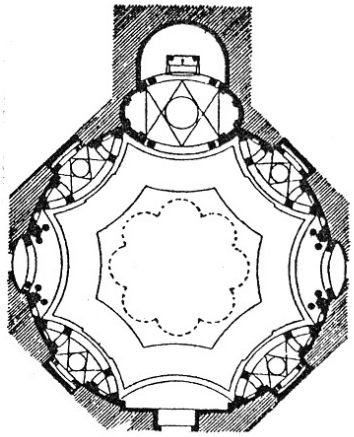

14 Torino: Gvarini, *S. Lorenco*, 1666–1687.

dnjeg broda oko hodočasničkog oltara, u neku ruku preobražava u centralnu građevinu. Ta osnovna forma se svugde ponavlja u manjim uzdužnim i poprečnim ovalima i ceo

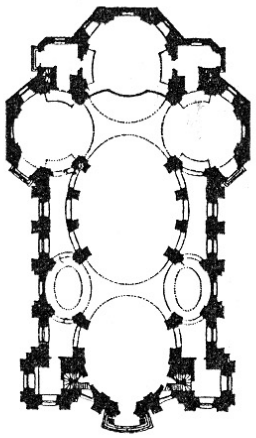

15 Fircenhajligen: Nojman, *Hodočasnička crkva*, 1743–1772.

unutrašnji prostor dovodi do svečanog treperenja. Ornamentika, bogatstvo boja i obilje svetlosti po-

16 Fircenhajligen: Nojman, *Hodočasnička crkva*, 1743–1772.

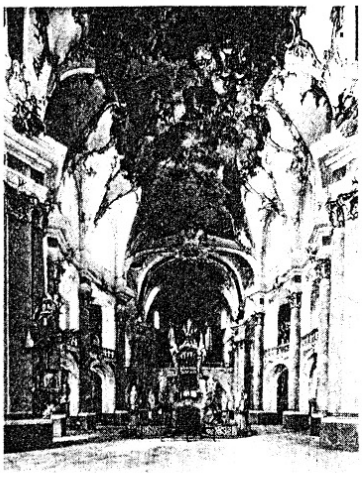

većavaju taj utisak s kojim se u arhitekturi 18. veka izvan Nemačke ne može ništa uporediti. Pored svečano-uzvišenog razvoja južnonemačke crkvene arhitekture postoji jedan stroži i monumentalniji pravac koji zastupa Johan Bernhart Fišer fon Erlah. Njegova poslednja crkvena građevina *Karlova crkva (Karlskirche) u Beču* (1715–1723), predstavlja zbir svih njegovih iskustava iz antike, → renesanse i → baroka. Dva → trijumfalna stuba, prema antičkom uzoru, stoje ispred široko postavljene fasade s pročeljem antičkog hrama, a preko nje se uzdiže tamburna kupola glavnog zdanja (sl. 17).

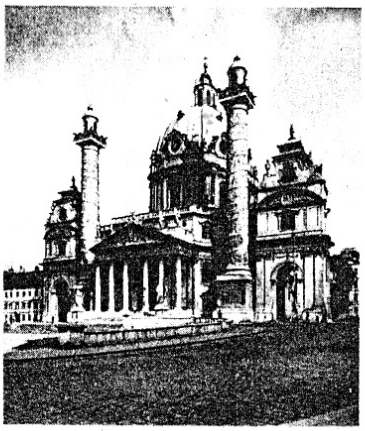

17 Beč: Fišer fon Erlah, *Crkva Karla Boromeusa*, 1715–1723.

Prelaz sa crkvene na svetovnu arhitekturu predstavljaju ogromna manastirska zdanja 18. veka. Među najveličanstvenijim delima te vrste je *Benediktinska zadužbina Melk (Benediktinerstift Melk)* u Austriji, čije je građenje 1702. započeo Jakob Prantauer, a 1738. završio Jozef Mungenast (sl. 18). Plastično raščlanjena kompozicija završava se vertikalno tamburnom kupolom visokom 64 metra. Monumentalnosti i plastičnosti celog organizma pridružuju se svečana pokretljivost i novo prilagođavanje prirodnoj sredini. Po uklapanju u pejzaž može se porediti sa istovremeno (1717–1731) nastalom *Supergom (Superga) kod Torina* Filipa Juvare (sl. 19). U svemu ostalom vidna je razlika između sada već ukočenog italijanskog baroka koji se približava francuskom »rezonu«, i baroka u Nemačkoj koji je upravo u punom razvoju.

Građenje dvoraca u baroku prelazi isti put kao i crkvena arhitektura,

18 Melk: *Benediktinska zadužbina*. Započeo Prantauer, završio Mungenast, 1702–1738.

s tim što su ovde, iz praktičnih razloga, mašti postavljene određene granice. Vodeća je postala Francuska, koja je već u 16. veku, umesto zatvorenog oblika italijanske palate razvila otvoren trokrilni oblik sa → kur donerom *(cour d'honneur)*, uz paviljonsku strukturu celokupnog korpusa građevine. Na vrhuncu razvoja pojavljuje se taj princip u *Vo-le-Vikontu (Vaux-le-Vicomte*, 1656–1661) Luja Levoa kome je asistirao majstor hortikulture Andre Lenotr (sl. 20, 21). Ta celina se sastoji iz sistema pojedinačnih → paviljona, poređanih po dubini i visini, koji su međusobno usko po-

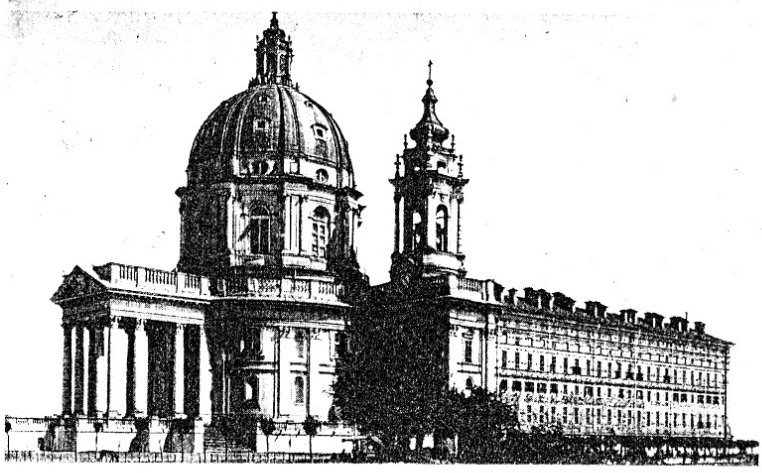

19 Torino: Juvara, *Superga*, 1717–1731.

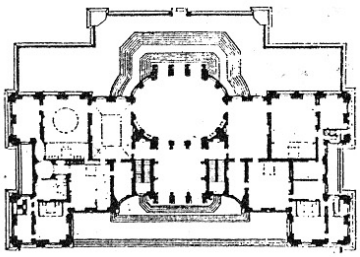

20 Levo, *dvorac Vo-le-Vikont* kod Pariza, 1656–1661.

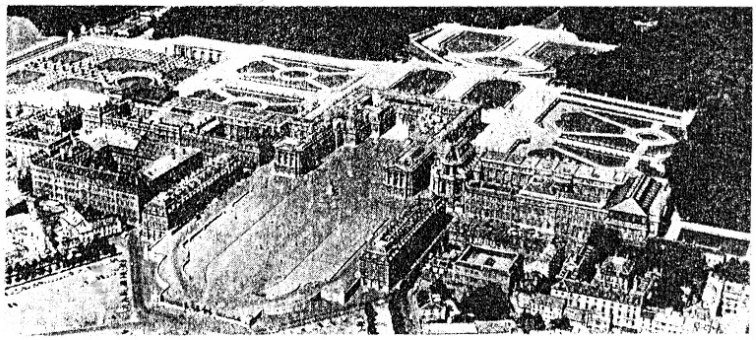

22 Versaj: *Dvorac*, 17–19. vek

21 Levo, *dvorac Vo-le-Vikont* kod Pariza. Park: Lenotr, 1656–1661.

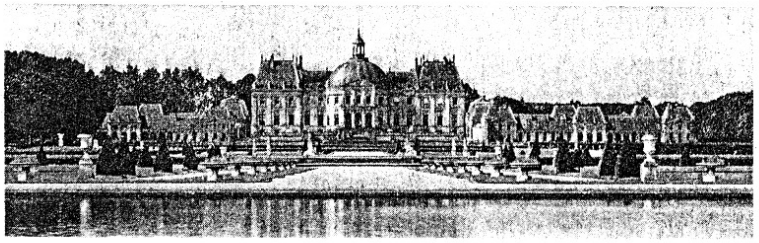

23 Torino: Gvarini, *Palata Kariganjo*, 1679–1692.

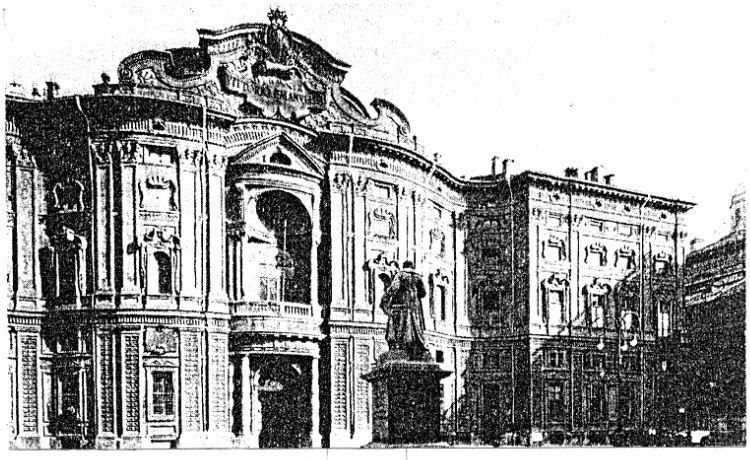

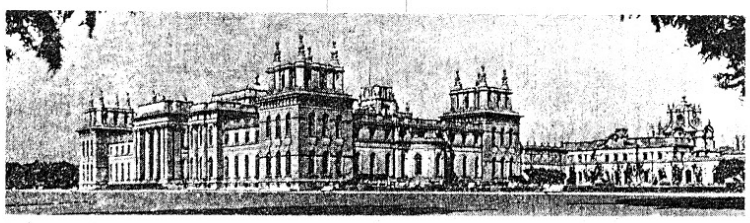

24 Oksfordšir: Venbre, *Blenem Palas*, 1705–1724.

vezani i deluju kao delovi jednog centra iz kojega zrači snaga, centra koji obrazuju srednja osa kvadratnog vestibila i ovalne vrtne sale. Taj savršeni organizam stoji slobodan u prostoru. Ne bi smelo da mu se približi ništa što je divlje izraslo, nego samo oblikovana priroda. Od zamka polaze svi putevi, iz njega potiču svi zakoni po kojima biljke treba rešati. On je podoban apsolutnom gospodaru otelotvorenom u Luju XIV; on je 1661. naredio da se jedna mala trokrilna građevina u Versaju iz 1623. okruži vrtom i da se dvorac stalno proširuje. To je nastavljeno sve do 19. veka (sl. 22). Ono što je nastalo sadrži nešto megalomansko, kao i ukočeno dostojanstvo veličanstvenog, što karakteriše i *Dom invalida*. Nestala je gipka pokretljivost visokobaroknog *Vo-le-Vikonta*. Kako je ona istovremeno u Italiji još jednom dostigla vrhunac može da objasni primer *Palate Kariganjo (Palazzo Carigagno,* 1679–1692) u Torinu, delo Gvarina Gvarinija (sl. 23).

*Versaj* je delovao kao kula svetilja. Vojvode, plemstvo i biskupi hteli su u 18. veku da imaju nešto što bi se moglo porediti sa njim. Godine 1705, ser Džon Venbre izradio je plan *Blenem Palasa (Blenheim Palace)* u Engleskoj koji je 1724. dovršio Nikolas Hoksmur (sl. 24). Bogat i složen kompleks međutim, delovao je mehanički; građevinski korpus, nemirno iskidan, raspada se u pojedinačne delove koji su sastavljeni kao dečje kocke za slaganje. Tom engleskom baroku nedostaje čulno shvatljiva organska telesnost kontinentalne arhitekture koja, na primer dolazi do izraza u kneževsko-biskupskoj *Rezidenciji u Virceburgu (Residenz in Würzburg,* sl. 25) Baltazara Nojmana (nastaloj 1719–1744). Još dinamičnije i snažnije podražava francuski sistem

27 Drezden: Pepelman/Permozer, *Cvinger, Valpaviljon*, 1711–1722.

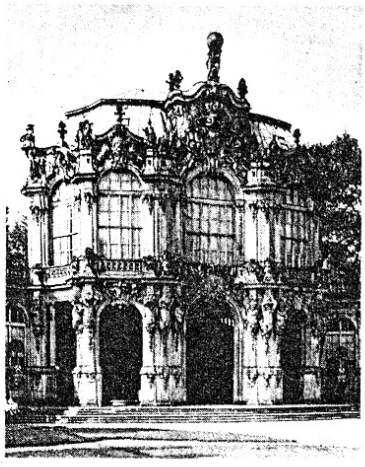

paviljona *Gornji Belvedere u Beču (Oberes Belvedere,* 1721–1723, sl. 26) Lukasa fon Hildebranta, velikog suparnika Fišera fon Erlaha u Au-

striji. Utisak svečanog, uzdignutog do zanosa najpokretljivije telesnosti izražava jedinstveno zdanje *Cvinger*

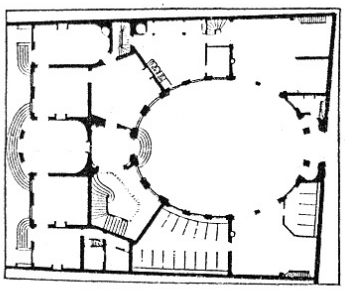

28 Pariz: *Hôtel Amelot*, posle 1710.

*(Zwinger) u Drezdenu* (sl. 27) koje je od 1711. do 1722. gradio Mateus Danijel Pepelman. U živahnim telima figura Baltazara Permozera, u cvatućem rastu biljaka, bukvalno se »otelovljuje« živi organizam arhitekture.

Francuska je u 18. veku bila vodeća i na području kulture stanovanja, koja je posle reprezentativne epohe Luja XIV zahtevala veću intimnost i praktičnost. To se ispoljavalo na malim provincijskim zamkovima i gradskim kućama. Odmah posle 1710. počeo je Žermen Bofran da gradi rezidenciju *Hôtel Amelot u Parizu.* Na lep i svrsishodan način iskorišćene su prostorno ograničene mogućnosti i stvoren je

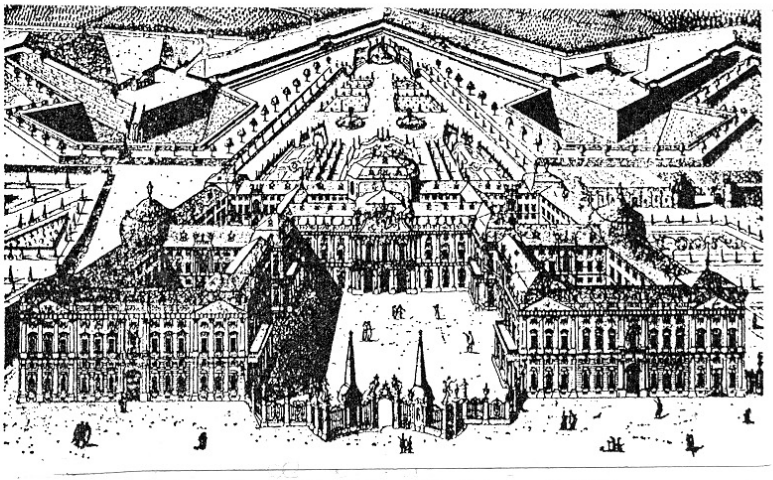

25 Virceburg: Nojman, *Rezidencija*, 1719–1744. Bakrorez iz 1760.

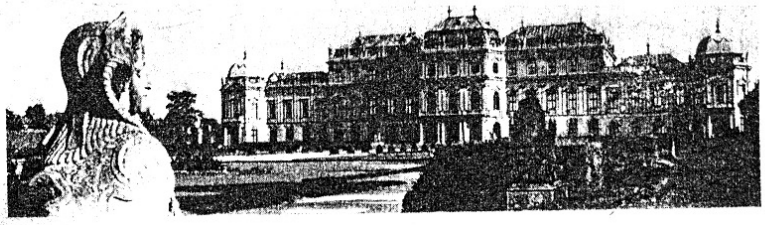

26 Beč: Hildebrant, *Gornji Belvedere*, 1721–1723.

organizam savršene harmonije (sl. 28, 29). Kolosalni pilastri izvijene dvorišne fasade odaju određeno dostojanstvo, ali ono više ne deluje odbojno. Sve forme postaju nežne i ravne, zidna masa gubi kompaktnost, visoko kultivisana elegancija vlada celinom. To isto važi za *Mali Trijanon (Petit Trianon,* 1762–1764) Žak-Anža Gabrijela *u versajskom parku,* koji se često označava kao rani predstavnik → klasicizma (sl. 30). Međutim, sve potiče iz tradicije renesanse i baroka koja je postala toliko nežna i beskrvna da je izgubila svaku dinamiku.

Razume se da se građevinska tendencija baroka u nasleđu renesanse morala proširiti i na veće zahvate u urbanizmu. Pošto je osnivanje novih gradova bilo krajnje retko, organska volja za redom mogla je većinom da se iskaže samo u pojedinim potezima ulica ili kompleksa, a pre svega u stvaranju pravilnijih trgova. Uzor je već bio dat Berninijevim *Trgom Svetog Petra.* Dalji primer, koji istovremeno pokazuje drugi francuski karakter, pruža *Trg Vandom (Place Vendôme)* Arduen-Mansara *u Parizu* (1698, sl. 31). Zabatni → rizaliti naglašavaju sredine krila i iskošene uglove, tako da nastaje raščlanjen organizam koji zrači istim veličanstvenim dostojanstvom kao sva zdanja iz doba Luja XIV.

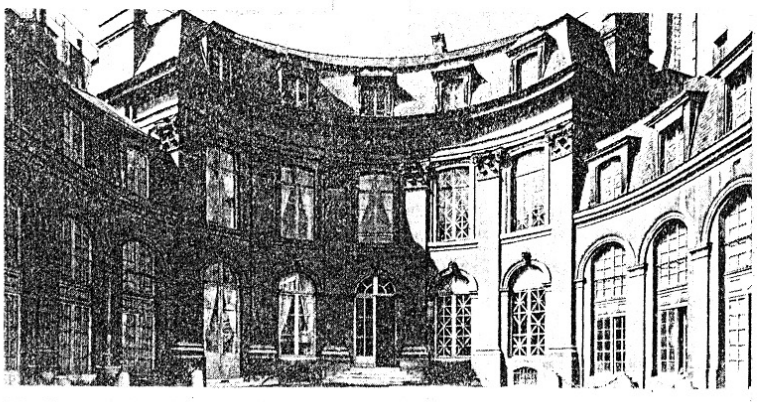

29 Pariz: *Hôtel Amelot*, dvorište, posle 1710.

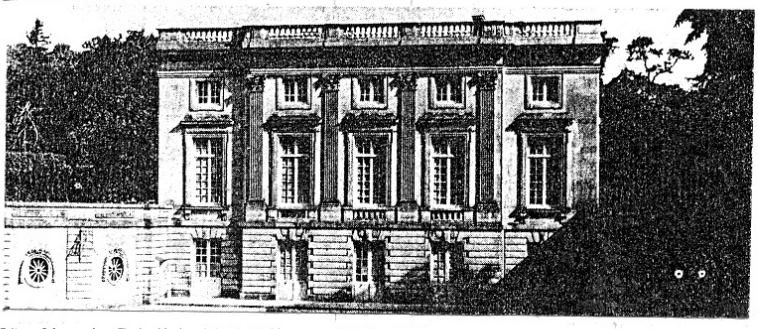

30 Versaj: Gabrijel, *Mali Trijanon*, 1762–1764.

## KLASICIZAM

Nasuprot kasnom baroku i rokokou, čija su dela smatrana za »promašena« i lažna, u drugoj polovini 18. veka nastala je arhitektura koja se više nije razvijala iz zapadnjačke tradicije započete → renesansom, već je preskočila milenije i dosegla klasičnu grčku umetnost koja je upravo bila otkrivena (dorski → hramovi na Siciliji i Pestumu). Time je prema Vinkelmanovoj formulaciji »plemenite prostodušnosti i tihe veličine«, trebalo da bude ostvarena ideja jedne nove etike i racionalnosti (dejstvo prosvećenosti). Nasuprot živo pokrenutim, bogato raščlanjenim i dekorisanim masama zgrada (organizmima) renesanse i → baroka, sve se svodi na najednostavnije i osnovne forme prostora, zida i tavanice, bez ukrasa koje garantuju čistotu ideje (apstrakcije). Taj klasicizam je davao pečat vremenu od 1780. do 1830, ali je još delovao i za vreme → istoricizma koji je došao posle njega, dok je i u → novom klasicizmu 20. veka doživeo neku vrstu preporoda.

Rani primer ovog novog stava predstavlja *Brandenburška kapija (Brandenburger Tor) u Berlinu* (1789–1794) Karla Gotharta Langhansa (sl. 116). Uzor nisu više bili rimski → trijumfalni lukovi, nego → *Propileji atinskog Akropolja* (→ grčka arhitektura, sl. 84). Kapija povezana bočnim → hramovima, zgradama za stražu. Ta veza više ne

116 Berlin: Langhans, *Brandenburška kapija*, 1789–1794.

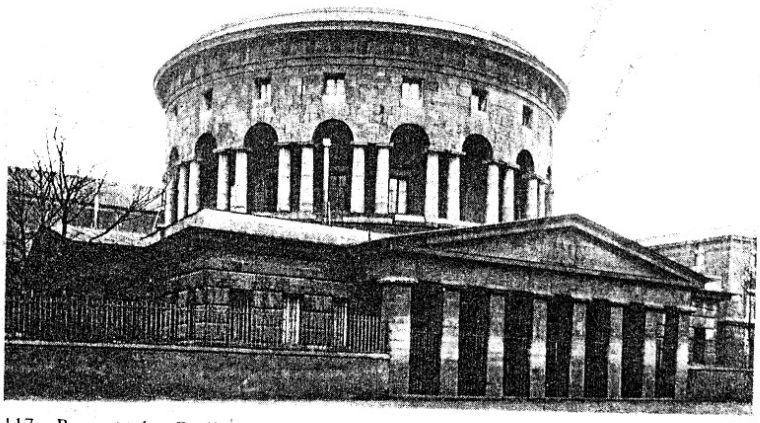

117 Pariz: Ledu, *Barijer de la Vilet*, 1784–1789.

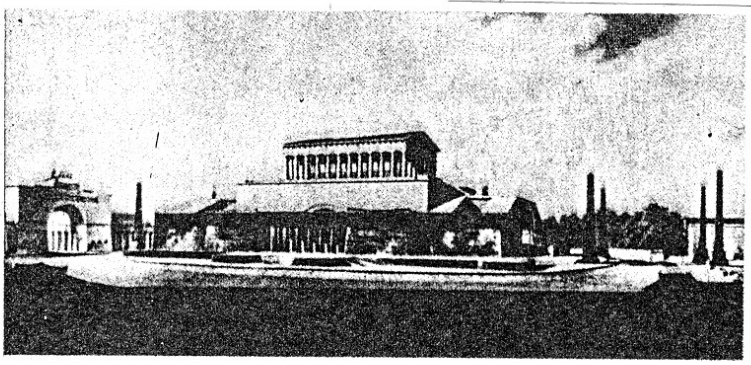

118 Žili, *Nacrt Spomenika Fridrihu Velikom* u Berlinu, 1797.

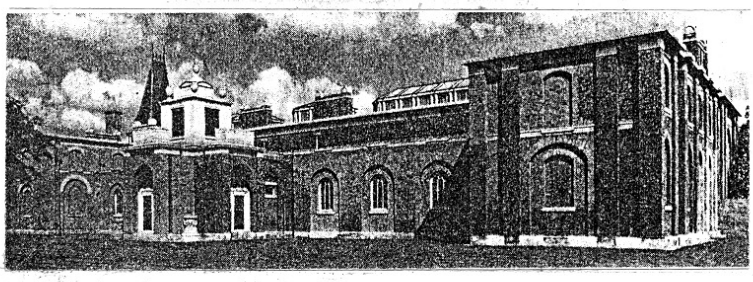

119 London: Soum, *Koledž Dalvič*, Galerija slika, 1811–1814.

deluje »zglavkasto«, već kao šarka. Delovi su funkcionalno uglavljeni; nisu organski razglobljeno razvijeni. Jedinstvenost leži u isto tako apstraktnoj simboličnoj snazi. — Radikalnija je, u isto vreme, bila francuska »revolucionarna arhitektura« čiji su glavni predstavnici L. E. Bule i K. N. Ledu pripadali Langhansovoj generaciji. Većina njihovih ideja je ostala u nacrtima, a i jedva da su bile izvodljive. Među ostvarenim građevinama je *Barijer de la Vilet (Barrière de la Vilette)* (1784–1789) Ledua, karakteristična za strogost novog duha (sl. 117). Ispred niskog kvadrata postavljena su četiri timpanona na stubcima, a na njemu posađen cilinder sa otvorenom arkadom. Svi otvori su bez modeliranih okvira, tvrdo usečeni u zidove. Podsticaji francuske revolucionarne arhitekture ušli su u nacrt Fridriha Žilija iz 1797. za nepodignuti spomenik *Fridrihu Velikom*

*(Denkmal Friedrichs dee Grossen)* na Lajpciškom trgu *u Berlinu* (sl. 118). Sem toga tu su snažni uticaji → egipatske arhitekture, koji se ne pojavljuju samo u → obeliscima, nego i u neukrašenim krutim blokovima donje zone sa umetnutim dvoranama sa stubovima koje vode u → mauzolej, u svet mrtvih i svet podzemlja, dok grčki hram na visini predstavlja svetao i besmrtan duh. Više nije prisutan bilo kakav hrišćanski simbol. Prevratničko odbacivanje svake zapadnjačke tradicije je upravo programski jasno. Još asketskiji arhitektonski pravac koji nagoveštava 20. vek zastupao je Englez ser Džon Soum na *Galeriji Dalvič (Dulwich Gallery) kod Londona* (1811–1814, sl. 119). Pri tom povezivanju krutih građevinskih blokova sa tvrdo sastavljenim ili urezanim formama postoji čak i odricanje od grčke antike.

Svakako najvažniji i najuspešniji arhitekta s kraja klasicizma bio je Karl Fridrih fon Šinkel. Njegovo *Berlinsko pozorište (Berliner Schauspielhaus,* 1818–1821, sl. 120) objedinjuje sa reprezentativnim nosiocima izraza fronta grčkog hrama i → zabata jednu novu fukcionalnost građevinskih delova, sastavljenih u stereometrijsku tvorevinu koja je veoma bogata prozorima. Grede što razdvajaju prozore ne pobuđuju utisak ostatka zidova, već izgledaju kao pojedinačni prethodno formirani delovi koji se koriste prema potrebi. Kao jedan od vrhunaca »klasične« faze može se, između mnogih drugih primera iste vrednosti, smatrati *Britanski muzej (British Museum) u Londonu* koji je 1824–1847. podigao ser Robert Smerk (sl. 121). Građevinski zadaci pri podizanju muzeja i pozorišta koji su igrali veliku ulogu bili su naročito podesni, kao »hramovi umetnosti«, za adaptaciju grčke antike. Ali su i berze bile građene kao hramovi, za šta kao primer može poslužiti *Trgovačka berza (Merchant's Exchange) u Filadelfiji* (1832–1834) Vilijama Striklenda (sl. 122). Klasicizam se brzo proširio u Americi. Pomenimo još i njegov značaj za *Petrograd (Admiralitet i Berza).*

122 Filadelfija: Striklend, *Trgovačka berza,* 1832–1834.

120 Berlin: Šinkel, *Pozorište,* 1818–1821. (uništeno)

121 London: Smerk, *Britanski muzej,* 1824–1847.

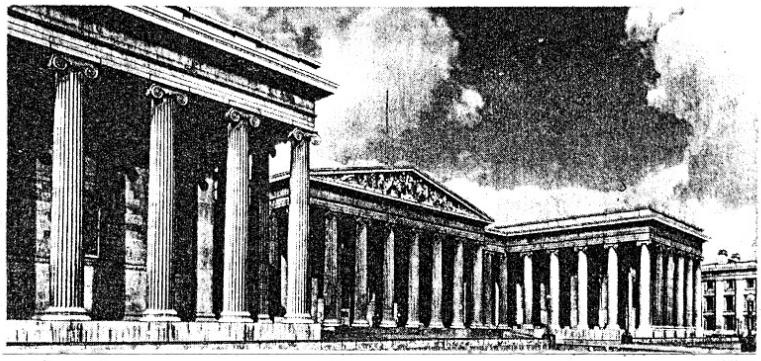

K.F.Schinkel: Altes Museum, Berlin 1824-28

**Ampir**

(francuski: empire), klasicistički stil (→ klasicizam) razvijen pod Napoleonom I; uglavnom izveden iz rimske antike, ali i iz → egipatske arhitekture i dekoracije. Proširio se po celoj Evropi i trajao neko vreme i posle 1815. god.

**Kolonijalni stil**

(engleski: colonial style), građevinski stil u Severnoj Americi između vremena osnivanja SAD i kraja 18. veka, prema izmenjenim uzorima evropske → renesanse i → klasicizma, pre svega engleskog i holandskog obeležja; često primenjivan i na građevinama od drveta.

**Novi klasicizam**

ponovo prihvatanje — klasicizma u 20. veku, naročito u društvenim sistemima koji su težili samoveličanju i kroz umetnost (fašizam, nacionalsocijalizam, staljinizam), sa predimenzioniranim povećanjem razmera (sl. 145).

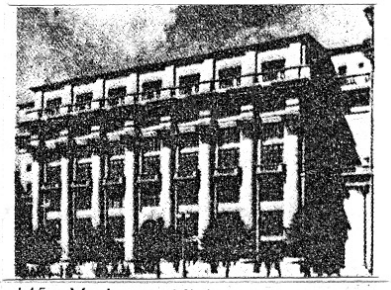

145 Moskva: *Ministarstvo inturista,* 1933

## ISTORICIZAM

Ovaj stilski pojam za arhitekturu od treće decenije do kraja 19. veka, karakterističan po imitaciji svih istorijskih stilova, bio je nužno rešenje. On bi morao pripadati već prethodnom periodu → klasicizmu koji je predstavljao prvo preuzimanje nekog istorijskog stila, pri čemu je istovremeno već uzimana i → gotika (→ nova gotika) koja je potom primenjivana tokom celog 19. veka. Uobičajeno razgraničavanje, međutim, opravdano je utoliko što se tek sada pojavilo mnoštvo uzora i što su brz porast broja stanovnika i širenje gradova postavili mnogobrojne nove građevinske zadatke. Pri tome nastaje sudbonosno razdvajanje inženjera od arhitekte. Ono što je inženjer stvarao nije bila nikakva »umetnost«, jer je ona po javnom mnenju bila rezervisana jedino za arhitektu. Sve konstruktivno i funkcionalno, što je zahvaljujući novim tehničkim mogućnostima gvožđa i stakla imalo veliku ulogu, moralo je biti »preodenuto«, a što je išlo sve do proizvodnje »gotskih« mašina. Karakterističan primer za to pruža *Biblioteka Sent Ženevjev (Bibliothèque Saint-Geneviève) u Parizu* (1843–1861) Anrija P. F. Labrusta (sl. 90). Čelično-staklena konstrukcija čitaonice na gornjem spratu prekrivena je kamenim omotačem u → stilu polukružnog luka. Najveličanstveniji čist inženjerski objekt toga doba bila je *Kristalna palata (Crystal Palace)* u Londonu iz 1850–51, uništene požarom 1936. god. (sl. 91).

Raspon istoricizma postaje jasan kad uporedimo dve istovremeno nastale crkve: gotičku *Svetu Klotildu (Sainte-Clotilde) u Parizu*, građenu od 1846. do 1857 (sl. 92), i ranohrišćansku *Crkvu mira (Friedenskirche) u Potsdamu*, od 1845. do 1848 (sl. 93). Isto važi i za dva druga arhitektonska zadatka sredine veka: za 1840. započet *Parlament (Parliament) u Londonu* ser Čarlza Berija u »engleskoj gotici« (sl. 94) i *Zamak velikog vojvode (Grossherzogliches Schloss) u Šverinu* (1844–1857) G. A. Demlera u »francuskoj renesansi« (sl. 95), jedan od retkih primera kneževske volje u građevinarstvu. Među vrhunce izraza javnog ukusa i života ondašnjeg društva spada *Opera (Opêra) u Parizu* Ž. L. Š. Garnijea (sl. 96, 97) građena 1861. do 1874. Ogromnim ulaznim holom, velikim foajeom i stepeništem koje seže sve do krova, društvenom životu je posvećeno više od trećine celog zdanja. Kad bismo predstavili te prostorije bez neumerenog eklekticizma njihovih dekoracija, jasnije bi se ispoljila veličanstvenost tehničke konstrukcije i njome uslovljena novina u postavci prostora i oblikovanja. Među nove velike građevinske zadatke spadale su palate pravde koje su trebalo da predstave značaj prava kao jednog od osnovnih stubova državnog i ljudskog poretka. Ta misao je najimpozantnije izražena u *Palati pravde (Palais de*

90 Pariz: Labrust, *Biblioteka Sent-Ženevjev*, Čitaonica, 1843–1861.

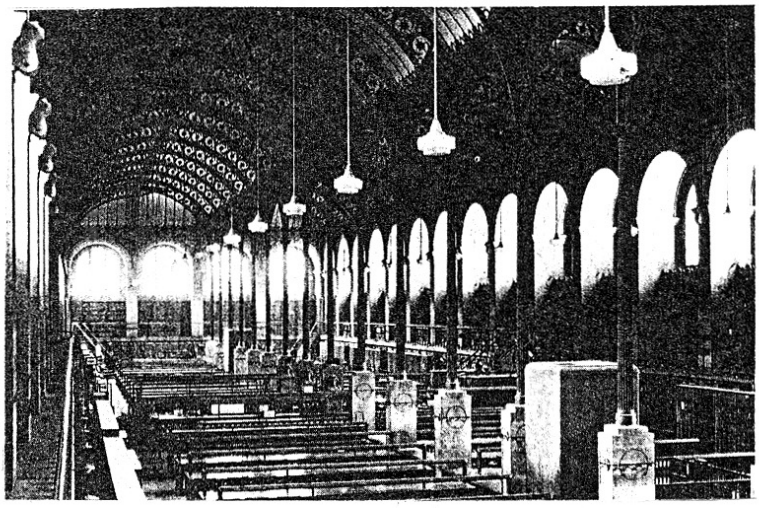

91 London: *Kristalna palata*, 1850–51 (uništena 1936)

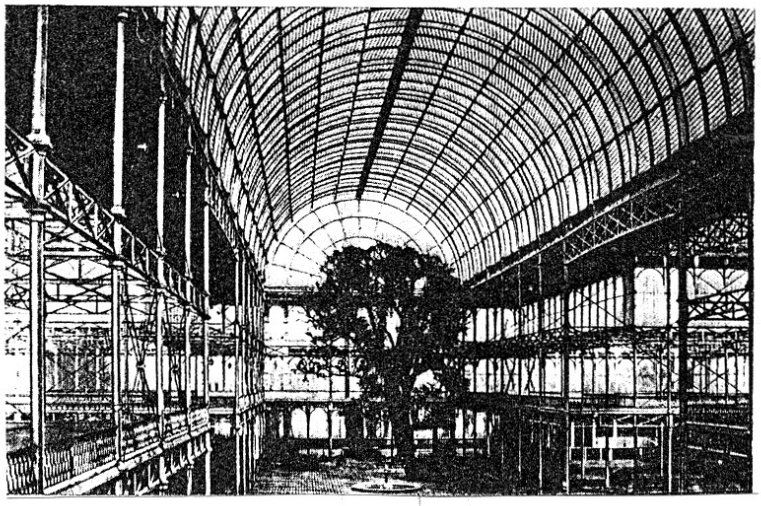

92 Pariz: *Sveta Klotilda*, 1846–1857.

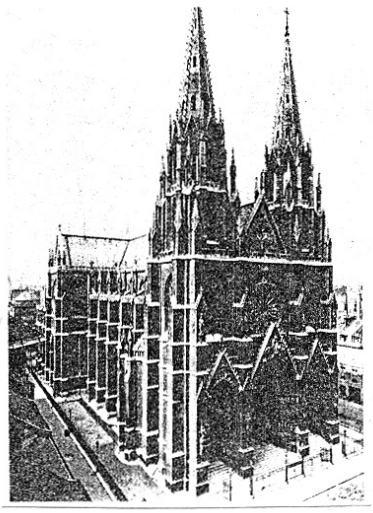

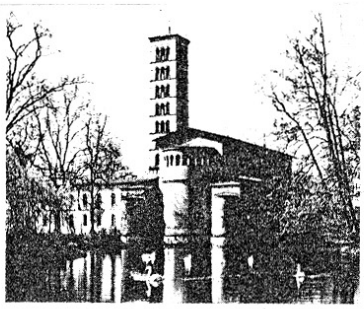

93 Potsdam: *Crkva mira*, sagrađena po planovima L. Perzijusa, 1845–1848, snimak oko 1930.

95 Šverin: Demler, *Zamak velikog vojvode*, južna strana, 1844–1857.

*Justice) u Briselu* koja je od 1866. do 1883. građena po planovima Žozefa Pularta (sl. 98). Mešanje stilova pri oblikovanju (eklekticizam) je zapanjujuće: → barok, → renesansa, rimski, grčki, pa čak i asirski uzori su uzajamno povezani. Iako ne tako bogata maštom, po postavci je srodna zgrada *Rajhstaga (Reichstagsgebäude) u Berlinu* (1884–1894) Paula Valota. Koliko je i građenje crkava toga doba podleglo istoj prinudi pompezne raskoši pokazuje *Sakre Ker (Sacré Coeur) u Parizu* (sl. 99), građen od 1874. do 1900. po planovima Pola Abadija. Eksponiran položaj na Monmartru načinio je od crkve »oznaku« grada, kao što je to postala *Ajfelova kula (Tour Eiffel)*, istovremeno građena za Svetsku izložbu 1889, čisto inženjerska konstrukcija. Uzajamne čarke ovih dvaju načina građenja u tom vremenskom periodu, teško da se mogu izrazitije ilustrovati. Prevaziłaženje te suprotnosti prokrčilo je put već u američkim → oblakoderima devedesetih godina (upor. sl. 100), kao i u jugendstilu oko 1900. godine, a najodlučnije u → međunarodnom stilu 20. veka.

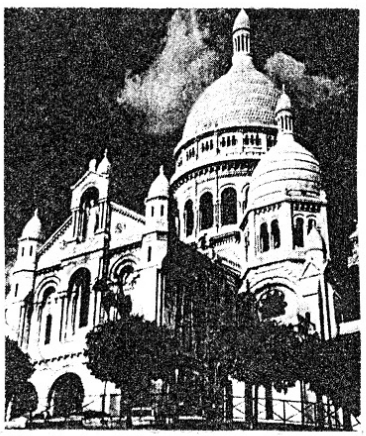

99 Pariz: *Sakre Ker* (nacrt: P. Abadi), 1874 – oko 1900.

94 London: Beri, *Parlament*, započet 1840.

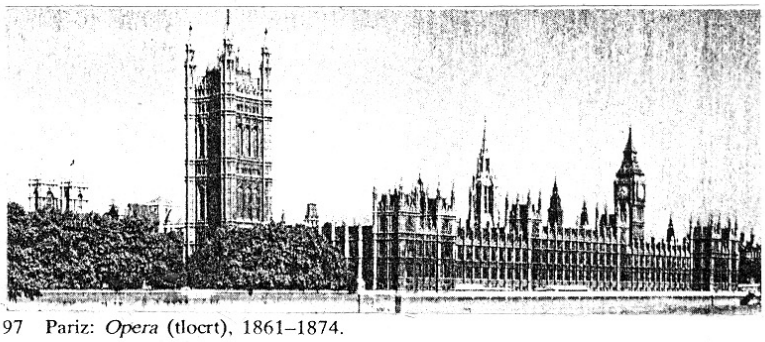

97 Pariz: *Opera* (tlocrt), 1861–1874.

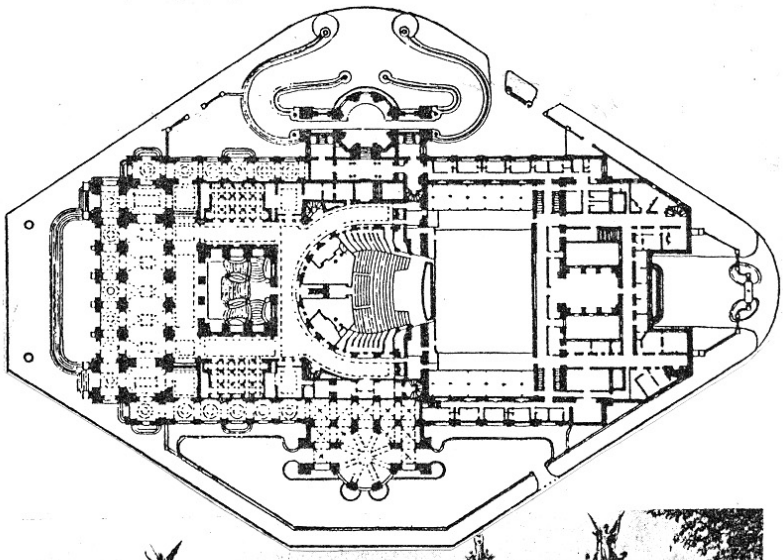

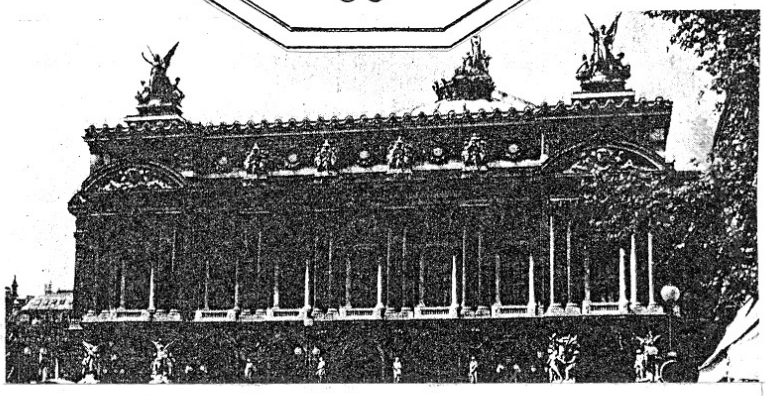

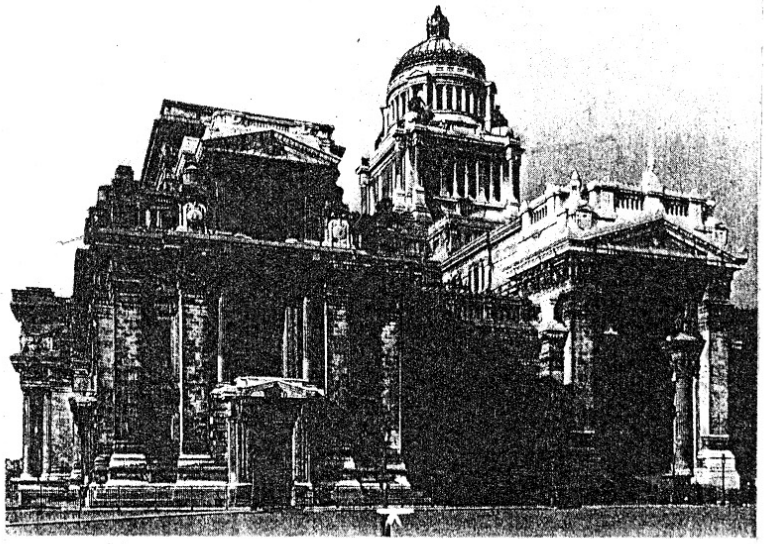

98 Brisel: Pulart, *Palata pravde*, 1866–1883.

# ART NOUVEAU (JUGEND STIL, SECESIJA)

(Art Nouveau, Modern Style, Style Liberty), naziv jugendstil potiče od minhenskog časopisa *Die Jugend* (Mladost) osnovanog 1896; najpre se odnosio na umetnički zanat svake vrste, pre nego što je prenet na određene arhitektonske pojave između 1890. i 1910. Zajedničko je napuštanje → istoricizma 19. veka, što se u arhitekturi manifestovalo, kao i u ornamentici, ukoliko je korišćena za ograde i sl., a pre svega u novim formalnim i konstrukcionim koncepcijama građevinske celine. O nekom stilu koji bi preovladavao u decenijama pre i posle 1900. godine, međutim, ne može se ni govoriti. Reč je o malobrojnim arhitektima i delima koja se pojedinačno pojavljuju u bujici još uvek istoricističke prakse, ali su za nastanak → međunarodnog stila imali delimično veliki značaj.

Kao najsvojevrsniji predstavnik jugendstila može se smatrati fantastični Katalonac Antonio Gaudi čija se *Kaza Mila (Casa Milá) u Barseloni,* 1905–1907. god. (sl. 102, 103) ne može uopšte porediti sa uobičajenom arhitekturom. Osnova liči na apstraktan ornament čije se kretanje prenosi na spoljno oblikovanje, tako da je nastalo nešto slično džinovskoj plastici umešenoj od ilovače. Nasuprot tome, Belgijanac Viktor Horta deluje daleko umerenije, mada i kod njega veliku ulogu ima ornamentalno oblikovanje neobloženih metalnih struktura u enterijerima. Njihovo kretanje je moglo, kao u *Kući Solvej (Solvay) u Briselu* (1895–1900, sl. 104), uticati i na fasadu koja u povezivanju ozidanog dela i vidljive stakleno-čelične konstrukcije daje utisak uzdržljivog treperenja. Nasuprot Horti i Gaudiju, pokrenuta ornamentalna linija kod Škotlanđanina Čarlza Renija Mekintoša ima manji značaj. Njegova *Umetnička škola (School of Art) u Glazgovu* (severno krilo 1907–08) povezuje asimetriju osnove i izgleda sa primenom čistih stereometrijskih delova zgrada i sa, zahvaljujući prozorima, široko otvorenim kubusima (sl. 105). Iz toga je nastala kompozicija snažnih i istovremeno, po proporcijama i obradi, veoma finih elemenata. Ta škola u Glazgovu je uticala na *Beč,* važno središte jugendstila, gde su *stanice gradske železnice* (1894–1901) Ota Vagnera pored *stanica metroa u Parizu* (1898–1901) Hektora Gimara predstavljale vrhunac jugendstila. Odjek te pokrenute linearnosti oseća se kod Vagnera još u krivinama stakleno-gvozdenih konstrukcija u šalterskom odeljenju *Bečke poštanske štedionice (Wiener Postsparkassenamt),* 1904–1906 (sl. 106) što uostalom pokazuje izvanredno brzo integrisanje tehnike i arhitekture u tim godinama, koja je veoma brzo dovela do → međunarodnog stila.

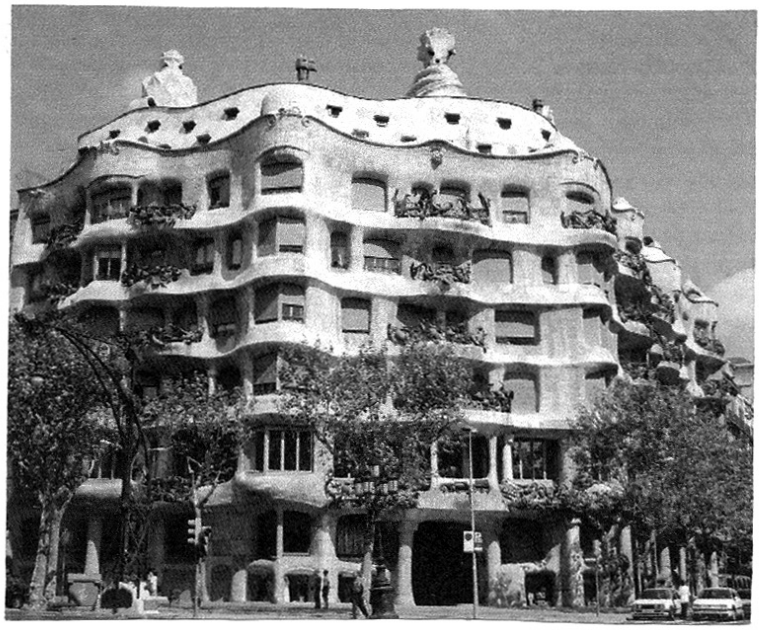

103 Barselona: Gaudi, *Casa Milá,* 1905–1907.

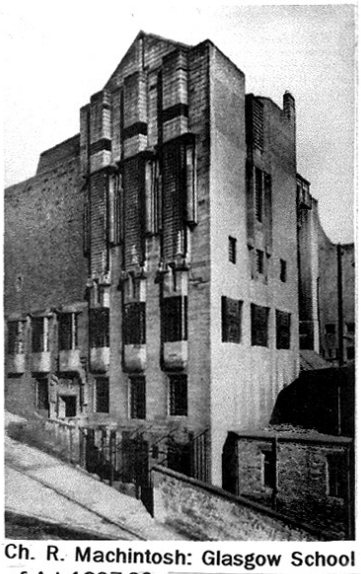

Ch. R. Machintosh: Glasgow School of Art 1897-99

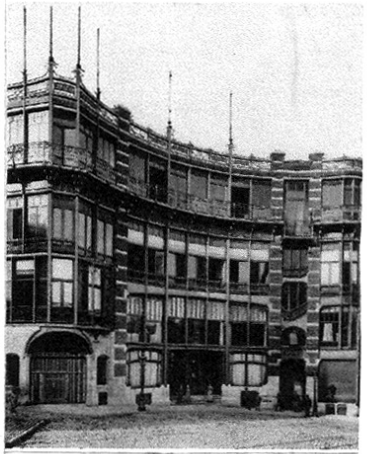

V. Horta: Maison du Peuple, Brisel 1896-99

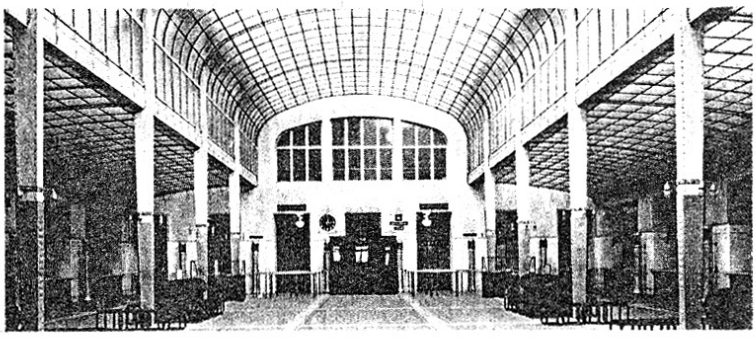

106 Beč: *Poštanska štedionica,* šalterske odeljenje, 1904–1906.

# USLOVI I TEHNIČKI NORMATIVI ZA PROJEKTOVANJE STAMBENIH ZGRADA I STANOVA (I deo)

Izvor: Službeni list grada Beograda br.32/IV, od 31 decembra 1983 g.

## 1 — OPŠTE ODREDBE

11 — **OVIM USLOVIMA I TEHNIČKIM NORMATIVIMA ZA PROJEKTOVANJE STAMBENIH ZGRADA I STANOVA (U DALJEM TEKSTU: USLOVI) UTVRĐENI SU ZAHTEVI KOJI SE ODNOSE NA: KVALITET STANOVA I STAMBENIH ZGRADA, EKONOMSKE PARAMETRE STANOVA I STAMBENIH ZGRADA, KAO I NUŽNI USLOVI ZA PROJEKTOVANJE POSEBNIH STANOVA ZA HENDIKEPIRANE OSOBE U KOLEKTIVNIM STAMBENIM ZGRADAMA**

12 — **NUŽNI USLOVI ZA PROJEKTOVANJE POSEBNIH STANOVA ZA HENDIKEPIRANE OSOBE U KOLEKTIVNIM ZGRADAMA PROŠIRUJU SE NA OSNOVU SAZNANJA O POTREBAMA I SADAŠNJIM MOGUĆNOSTIMA ZAŠTITE HENDIKEPIRANIH OSOBA.**

13 — **STAMBENA ZGRADA I STAN**

131 — **Stambena zgrada**

131.1 — Stambena zgrada ili deo zgrade, koji je namenjen stanovanju, sadrži sledeće grupe prostorija:

a — Zajedničke komunikacije:

vetrobran, stepenišni prostor sa stepeništem, liftovski prostor sa liftovima, hodnici, galerije i dr.

b — Zajedničke prostorije:

sušionice, deponije smeća u zgradi, prostorije za kućni savet zajedničke terase, **garaže namenjene isključivom korišćenju stanara i druge nestambene prostorije predviđene urbanističkim uslovima.**

**c — Tehničke prostorije:**

**prostori i prostorije namenjene za potrebe funkcionisanja instalacija centralnog grejanja vodovoda i kanalizacije, jake i slabe struje, liftova, održavanje zgrade i sl.**

**d — Skloništa (u zgradi ili neposrednoj blizini).**

**e — Stambene prostorije:**
**sve stambene jedinice u zgradi.**

131.2 — Izbor i organizacija zajedničkih prostora i prostorija u zgradi zavisi od prostorne koncepcije zgrade kao i od prostorne koncepcije šire celine: grupe stambenih zgrada, naselja i grada.

131.3 — **Stambena zgrada može da sadrži i prostore i prostorije javne namene ali pod uslovom da njihovo korišćenje i sadržaj ne umanjuje kvalitet stanovanja u zgradi.**

131.4 — Za izračunavanje površina prostora i prostorija u zgradi za potrebe planiranja, projektovanja i izgradnje, koriste se odredbe JUS — U.C2.100.

131.5 — Visina zgrade iskazuje se prema broju spratova koji se broje od prve etaže iznad prizemlja pa navišе. Kao spratovi ne računaju se prizemlje, podrum, sutteren i potkrovlje.

131.6 — Broj spratova zgrade čiji su pojedini delovi različite spratnosti iskazuje se brojem spratova najvišeg dela zgrade.

131.7 — Broj spratova u zgradi na nagnutom terenu iskazuje se prema onom delu zgrade koji ima najveći broj spratova.

131.8 — Definicije pojedinih nivoa u zgradi:

a) **Podrum** je nivo u zgradi čiji se pod nalazi ispod površine terena i to na dubini većoj od jednog metra.

b) **Sutteren** je nivo u zgradi čiji se pod nalazi ispod površine terena, ali na dubini od jednog metra i manje.

c) **Prizemlje** je prva etaža u zgradi iznad podruma i sutterena, ili iznad nivoa terena (ako zgrada nema podruma).

d) **Sprat** je nivo u zgradi koji se nalazi iznad prizemlja a ispod krovne konstrukcije ili potkrovlja.

e) **Potkrovlje — mansarda** je nivo u zgradi koji je u celini ili delimično izgrađen unutar krovne konstrukcije zgrade i podešen za stanovanje ili druge potrebe.

f) **Međusprat** je nivo u zgradi koji se nalazi između prizemlja i prvog sprata i projektuje se obično u slučajevima kada su u delu prizemlja smeštene poslovne prostorije. Međusprat čini konstruktivnu celinu sa prizemljem.

g) **Polusprat** se javlja u slučajevima kada zgrada ima jedan ili više spratova, a horizontalna podela na spratove nije sprovedena u jednoj ravni kroz celu zgradu. Obično je podela izvršena po dužini zgrade, a razlika u visini poda između jednog i drugog dela je pola visine sprata. Tada se dva polusprata, koje spaja jedan stepenišni krak, smatraju jednim spratom.

132 — Stan

132.1 — Svaku stambenu jedinicu sačinjavaju sledeće grupe prostorija:

a — Stambene prostorije:

**prostorije prvenstveno predviđene za dnevni boravak, ručavanje, rad, spavanje (dvokrevetna, jednokrevetna, dnevna soba, kombinovana soba).**

**prostor za ručavanje (posebna prostorija ili prostor u okviru druge prostorije).**

део кухиње са ручавањем (без простора за рад и смештај опреме за припремање хране),

део улазног простора (предсобља), који је предвиђен за ручавање и дневни боравак и сл.

5 — Помоћне просторије

просторије предвиђене за припремање хране, одржавање личне неге и хигијене, одржавање стана (кухиња, радна или део кухиње са ручавањем, остава за храну, гардероба, WC, купатило, простор или просторија за домаћинство).

ц — Просторије првенствено предвиђене за комуницирање између других просторија у стану:

улазни простор, дегажман — ходник.

д — Отворени простори:

лође, балкони, терасе.

132.2 — Услови се односе на пројектовање следећих стамбених јединица:

10D — Гарсоњере

10K, 10P — Једнособни станови

11K, 11P — Једноипособни станови

20K, 20P — Двособни станови

21K, 21P — Двоипособни станови

30K, 30P — Трособни станови

31K, 31P — Троипособни станови

40K, 40P — Четворособни станови

Станови већи од четворособних нису предмет ових Услова.

132.3 — Када се обезбеди ширина прве двокреветне собе за спавање тако да је могућа подела исте на две једнокреветне собе (тачка 213.21), омогућавају се следеће трансформације стамбених јединица:

од 20K на 12K и од 20P на 12P,

од 21K на 13K и од 21P на 13P,

од 30K на 22K и од 30P на 22P,

од 31K на 23K и од 31P на 23P,

од 40K на 32K и од 40P на 32P

Легенда шифри станова:

X.. — Број двокреветних, дневних и комбинованих соба

.X. — Број једнокреветних соба

„D — Ручавање у соби

..K — Кухиња са ручавањем

„P — Посебан простор за ручавање

132.4 — Сви типови стамбених јединица садрже најмање следеће просторе или просторије (осем гарсоњера):

— улазни простор,

— собе (према структури стана: двокреветне и једнокреветне собе за спавање, дневну или комбиновану собу),

— простор за смештај одеће и рубља (у оквиру посебне просторије или у некој од просторија са другом основном наменом),

— простор за припремање хране (посебна просторија или заједно са простором за ручавање),

— простор за ручавање (посебна просторија, или у склопу других просторија са комбинованом наменом, дневна соба, кухиња са ручавањем, проширене комуникације и др.),

— оставу за храну (посебна просторија или у оквиру просторије са другом наменом),

— купатило (са или без WC-а),

— WC (посебна просторија или у оквиру купатила),

— простор за домаћинство (посебна просторија или у оквиру просторије са другом наменом),

— простор за смештај прибора за одржавање стана.

132.5 — Отворени простори: лође, балкони, терасе предвиђају се по правилу у свим становима у поткровљу. Одступања се дозвољавају код станова типа гарсоњере.

132.6 — Гарсоњере садрже следеће просторе и просторије:

— улазни предпростор,

— собу (комбиновану),

— чајну кухињу или нишу за кување,

— купатило са WC-шољом и простором за машину за прање веша.

132.7 — Стамбене јединице се предвиђају у приземљу, на спратовима и у поткровљу.

132.8 — Посебни станови за хендикепиране особе се, по правилу, предвиђају у приземљу.

Станови за хендикепиране особе се могу предвидети на спратовима у стамбеним зградама које имају лифтове, чије димензије омогућавају приступ инвалидским колицима.

132.9

## ОДНОС ИЗМЕЂУ СТРУКТУРЕ ПОРОДИЦЕ И СОБНОСТИ СТАНА ДЕФИНИШЕ СЕ ПРЕКО ТРИ СЛЕДЕЋА КРИТЕРИЈУМА:

**Kriterijum A:**

| Broj čl. porodice | Struktura stana |
|---|---|
| 1 | Jednoiposobni (11K, 11P) |
| 2 | Dovosbni (20K, 20P) |
| 3 | Dvoiposobni (21K, 21P) |
| 4 | Trosobni (30K, 30P) |
| 5 | Troiposobni (31K, 31P) |
| 6 | Četvorosobni (40K, 40P) |

**Kriterijum B:**

| Broj čl. porodice | Struktura stana |
|---|---|
| 1 | Jednosobni (10K, 10P) |
| 2 | Jednoiposobni (11K, 11P) |
| 3 | Dvosobni (20K, 20P) |
| 4 | Dvoiposobni (21K, 21P) |
| 5 | Trosobni (30K, 30P) |
| 6 | Troiposobni (31K, 31P) |

**Kriterijum C:**

| Broj čl. porodice | Struktura stana |
|---|---|
| 1 | Garsonjera (10D) |
| 2 | Jednosobni (10P) |
| 3 | Jednoipnosobni (11P) |
| 4 | Dvosobni (20P) |
| 5 | Dvoiposobni (21P) |
| 6 | Trosobni (30P) |

### КРИТЕРИЈУМИ ОДНОСА БРОЈА ПОСТЕЉА И СОБА У СТАНУ

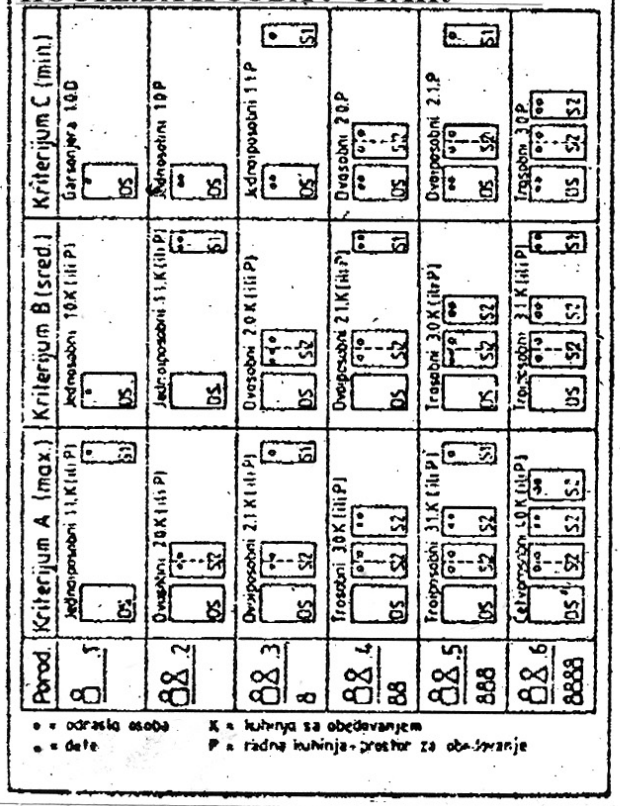


## НАПОМЕНА:

**У почетку сам намеравао да за своје ученике напишем компендијум о елементима пројектовања али, на жалост, за такав посао није било довољно времена. А онда сам се сетио Услова и техничких норматива за пројектовање стамбених зграда и станова, објављених у Службеном листу града Београда 32/4 од 31.12.1983 години, који су мање-више још увек у важности, а што је најважније имају доста корисних података исказаних на нивоу популарног приручника. На овом месту вам приказујемо његов први део, посвећен формирању и опремању просторија и простора у стану, а у следећим бројевима (ако Бог да !), намеравамо да прикажемо неке друге одредбе ових Услова, неопходне за пројектантски рад. По себи се разуме да се ови Услови односе на скромне државне и друштвене станове у колективним зградама, а не на раскошне резиденције Богатуна набијених лиснича (види: Алан Форд), чији комфор зависи од набијености наведене лиснице, а не од прописа које обичним смртницима намеће правна држава. Дакле, читајте, просвећујте се и никада не заборављајте да сте и ви (бар за сада) такође само обични смртници.**

## 2. КВАЛИТЕТ СТАНОВА И СТАМБЕНИХ ЗГРАДА

### 21. ПРОСТОРИЈЕ У СТАНУ

#### 211. Општи захтеви

211.1. Најмања светла висина у свим просторијама у стану износи h = 2,50 m.

211.11. Најмања светла висина у свим просторијама у стану и поткровљу зграде са косим крововима износи h = 1,60 m, при чему се води рачуна да остварене светле висине у просторијама са косом таваницом омогућавају њихово неометано коришћење.

211.12. Када је плафон просторије у стану, ван поткровља денивелиран, светла висина најнижег дела такве просторије износи најмање h = 2,20 m.

211.13. Посебни захтеви који се односе на станове за хендикепиране особе:

— најмања светла ширина врата у свим просторијама у стану за хендикепиране особе износи 0,81 m.

— најмања ширина пролаза у стану (ходник и сл.) без могућности за мимоилажење са другом особом износи 1,30 mm,

— најмања ширина слободног простора у стану са могућношћу окретања колица износи:

— за 90° 1,20/1,20 m,

— за 180° 1,30/1,30 m,

— за 360° 1,50/1,50 m,

Максималне површине станова за хендикепиране особе повећавају се у односу на захтеве из ових Услова, највише за 10%.

211.14. Сви захтеви који се односе на линеарне димензије означавају светле мере, односно мере између финално обрађених зидова.

212.15. Одстојање горње ивице прозорског парапета од финално обрађеног пода у просторијама у стану и просторијама у згради у којима бораве станари, износи најмање 0,90 m.

У зградама са 7 и више спратова, изнад прозорских парапета поставља се „заштита" (метална или друга). Одстојање горње ивице ове „заштите" од финално завршеног пода износи најмање 1,20 m.

#### 212. Посебни захтеви

212.1. Простор за припремање хране

212.11. Просторија у којој се припрема храна проветрава се и осветљава дневном светлошћу преко прозорских отвора, или посредно само преко простора за ручавање; опрема се инсталацијама електрике, грејања, водовода и канализације и инсталацијама за проветравање кроз канале (код непосредног проветравања и осветљавања кроз прозоре оставља се само могућност за накнадно уграђивање принудног проветравања).

212.12. Простор за припремање хране се предвиђа у следећим просторијама:

— чајна кухиња (ниша за кување или посебна просторија),

— радна кухиња (посебна просторија, визуелно издвојен простор),

— кухиња са ручавањем (простор за припремање хране и простор за ручавање се налазе у истој просторији).

212.13. Захтеви за димензионисање простора за припремање хране

а) Чајна кухиња:

У чајној кухињи се предвиђа смештај и коришћење најмање следеће опреме:

— 1 штедњак дим. 60/60 sm, судопера димензија 60/60 sm и фрижидер дим. 60/60 sm, 1 радна површина са доњим орманом дим. 60/60 sm, 1 горњи орман дим. 60/120 sm.

б) Радна кухиња:

У радној кухињи се предвиђа смештај и коришћење најмање следеће опреме:

— за 2—3 члана домаћинства:

1 штедњак дим. 60/60 cm, 1 фрижидер дим. 60/60 cm, 1 судопер дводелни дим. 80/60 cm, машина за прање судова дим. 60/60 cm, радна површина са доњим орманом дим. 80/60 cm, висећи орман дим. 120 cm, грејно тело приближне ширине 20 cm.

—за 4—6 чланова домаћинства:

исто као у захтеву за 2—3 члана домаћинства с тим што је радна површина дим. 120/60 cm, висећи орман 180 cm[1].

— преко 6 чланова домаћинства

као у захтеву за 2—3 члана домаћинства с тим што је радна површина димензија 180/60 cm, висећи орман 240 cm.

ц) Кухиња са ручавањем:

У кухињи са ручавањем се предвиђа смештај и коришћење опреме у складу са захтевима из тачке 122.13-б), и тачке 212.24.

212.14. Најмања светла ширина врата износи 0,71 m, најмања ширина слободног пролаза износи 0,91 m. Остали димензионални захтеви су изложени у Табели 212-2.

212.2. Простор за ручавање

212.21. Просторија у којој се предвиђа ручавање проветрава се и осветљава дневном светлошћу преко прозорских отвора; опрема се инсталацијама електрике и грејања.

212.22. Простор за ручавање се предвиђа у следећим просторијама:

— посебна просторија за ручавање (издвојена просторија),

— кухиња са ручавањем,

— ручавање у дневној соби,

— ручавање у проширеном простору за комуницирање (улазни простор, дегажман-ходник).

212.23. Када се простор за ручавање предвиђа у проширеном простору за комуницирање у стану, простор се осветљава и проветрава непосредно кроз прозорске отворе.

212.24. Захтеви за димензионирање простора за ручавање.

У простору за ручавање се предвиђа смештај и коришћење најмање следеће опреме:

— за 2—3 члана домаћинства:

1 сто дим. 80/120 cm, 4—5 седишта дим. 45/55 cm, грејно тело приближне ширине 20 cm.

— за 4—6 чланова домаћинства:

као у захтеву за 2—3 члана домаћинства, с тим што је сто дим. 80/200 cm, 6—8 седишта дим. 45/55 cm.

— преко 6 чланова домаћинства:

као у захтеву за 2—3 члана домаћинства с тим што је сто дим. 80/240 cm, седишта дим. 45/55cm.

212.25. Најмања светла ширине врата износи 0,71 m, најмање ширина простора за ручавање износи 2,30 m., с тим што се код мањих станова (једнособни и једноипособни) дозвољава ширина од 2,00 m. Остали димензионални захтеви су изложени у Табели бр. 212-2.

212.3. Простор за спавање

212.31. Просторија у којој се предвиђа спавање проветрава се и осветљава дневном светлошћу преко прозорских отвора; опрема се инсталацијом електрике и грејања.

212.31. Простор за спавање се предвиђа у следећим просторијама:

— једнокреветна соба за спавање,

— двокреветна соба за спавање (дељива),

— двокреветна соба за спавање (недељива),

— комбинована соба (само у гарсоњерама).

212.33. Захтеви за димензионисање простора за спавање

У простору за спавање се предвиђа смештај и коришћење најмање следеће опреме:

а) соба за спавање за 1 особу:

1 лежај дим. 90/200 cm, плакар (орман) дим. 60/80 cm, радна површина дим. 90/60 cm, 1 седиште дим. 60/60 cm, грејно тело приближне ширине 20 cm;

б) Соба за спавање за 2 особе (дељива):

2 лежаја дим. 90/200 cm, 2 ноћна сточића дим. 50/40 cm. или 2 радне површине дим. 90/60 cm, 2 седишта дим. 60/60 cm, плакар (орман) дим. 60 40 cm, грејно тело приближне ширине 20 cm.

ц) Соба за спавање за 2 особе (недељива):

2 лежаја дим. 90/200 cm, или двоструки лежај дим. 180/200 cm, 2 радне површине дим. 90/60 cm, или 2 ноћна сточића дим. 50/40 cm, 2 седишта дим. 60/60 cm, плакар (орман) дим. 60/180 cm, грејно тело, приближне ширине 20 cm.

212.34. Када се смештај рубља и одеће предвиђа у посебном простору — гардероби, у простору за спавање се не мора предвидети простор за плакар (орман).

212.35. Најмања светла ширина врата износи 0,71 m, најмања ширина простора за спавање за 1 особу износи 2,00 а за 2 особе 2,60 m. Остали димензионални захтеви су изложени у Табели бр. 212-2.

212.4. Простор за дневни боравак

121.41. Просторија у којој се предвиђа дневни боравак проветрава се и осветљава дневном светлошћу кроз прозорске отворе; опрема се инсталацијама електрике и грејања.

212.42. Простор за дневни боравак се предвиђа у следећим просторијама:

— дневна соба,
— комбинована соба.

212.43. Услови за димензионисање простора за дневни боравак

У просторији за дневни боравак се предвиђа смештај и коришћење најмање следеће опреме:

а) Дневна соба:

— за 2—3 члана домаћинства:

4—5 седишта дим. 90/90 cm, 1 чајни сто дим. 60/120 cm, регал дим. 60/180 cm, грејно тело приближне ширине 20 cm.

— за 4—6 чланова домаћинства:

6—8 седишта димензија 90/90 cm, чајни сто димензија 60/120 cm, регал димензија 60/240 cm, грејно тело приближне ширине 20 cm.

— преко 6 чланова домаћинства

8 и више седишта димензија 90/90 cm, један чајни сто димензија 60/120 cm, регал 60/300 cm, грејно тело приближне ширине 20 cm.

в) Комбинована соба:

Исто као у тачци 212.43 — а, б, с тим што се обезбеђује простор за смештај 1-2 лежаја, при чему се број седишта смањује за 3.

212.44. Када се у простору за дневни боравак предвиђа смештај и породичног стола са столицама, захтеви из тачке 212.43 се допуњавају захтевима из тачке 212.24.

212.45. Најмања светла ширина врата износи 0,81 m. најмања ширина просторије износи 3,60 m. Остали димензионални захтеви су изложени у Табели бр. 212-2.

212.5. Простор за личну негу и хигијену.

212.51. Просторија у којој се обавља лична нега и хигијена проветрава се и осветљава непосредно преко прозорских отвора или посредно преко канала за проветравање (са обезбеђеним доводом и одводом ваздуха); опрема се инсталацијама електрике, водовода, канализације, грејања и по потреби инсталацијама за принудно проветравање.

212.52. Простор за личну негу и хигијену се предвиђа у следећим просторијама:

— купатило (са и без WC шоље),

— WC (издвојена просторија).

212.53. Захтеви за димензионисање простора за личну негу и хигијену.

У простору за личну негу и хигијену се предвиђа смештај и коришћење најмање следеће опреме:

а) Купатило

1 када дим. 70/160 cm, умиваоник дим. 45/60 cm, WC шоља, дим. 40/60 cm, машина за прање веша дим. 60/60 cm (уколико није предвиђена на другом месту у стану), грејно тело.

Напомена:

Туш-када се дозвољава само у становима типа гарсоњере.

б) WC (издвојена просторија):

— WC шоља дим. 40/60 cm, умиваоник дим. 50/30 cm, или 35/25 cm, грејно тело.

212.54. Најмање димензије просторија:

а) Купатило:

P = 3,20 m² (P = 2,40 m² без WC шоље), ширина просторије износи 1,60, светла ширина врата износи 0,71 m.

б) WC (издвојена просторија):

P = 1,20 m², ширина просторије износи 0,90 m, светла ширина врата износи 0,71 m.

212.55. Захтеви за санитарном опремом у појединим стамбеним јединицама

Табела 212.1

| Тип стана | K | $U_1$ | $W_1$ | $W_2$ | $U_2$ |
|---|---|---|---|---|---|
| 10D, 10K, 10P | 1 | 1 | 1 | — | — |
| 11K, 11P | 1 | 1 | 1 | — | — |
| 20K, 20P | 1 | 1 | 1 | — | — |
| 21K, 21P | 1 | 1 | — | 1 | 1 |
| 30K, 30P | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 |
| 31K, 31P | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 |
| 40K, 40P | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 |

Легенда:

K — када
$U_1$ — умиваоник
$U_2$ — умиваоник

$W_1$ — шоља у купатилу
$W_2$ — шоља у одвојеном простору

Напомена: У стамбеним јединицама где се предвиђа WC шоља у одвојеном простору и у купатилу, у једној од две просторије је могуће предвидети само прикључке за WC шољу.

212.6. Простор за чување хране и пића

212.61. Простор или просторија у којој се чува храна и пиће проветрава се и осветљава непосредно преко прозорских отвора или посредно преко канала за проветравање; опрема се инсталацијама електрике и, по потреби, инсталацијама за принудно проветравање.

212.62. Простор за чување хране и пића се предвиђа у следећим просторијама:
— остава (посебна просторија)
— плакар-остава (у оквиру друге просторије)
— остава изван стана (издвојена просторија).

212.63. Површине простора за плакар-оставу и површине издвојене просторије се крећу у границама P = 0,80 — 2,20 m². У становима типа гарсоњере дозвољава се најмања димензија плакара за чување хране P = 0,40 m².

212.7. Простор за потребе домаћинства

212.71. Простор или просторија за домаћинство се проветрава и осветљава непосредно преко прозорских отвора или посредно преко канала за проветравање; опрема се инсталацијама електрике, грејања, а када се у овом простору предвиђа смештај машине за прање веша и инсталацијама водовода и канализације а по потреби инсталацијама за принудно проветравање.

212.72. Простор за потребе домаћинства се предвиђа у следећим просторијама:

— домаћинство (издвојена или делимично издвојена просторија),
— плакар-остава (у оквиру друге просторије),
— економска лођа.

212.73. Димензије простора за потребе домаћинства се одређују у складу са предвиђеном наменом и опремом, при чему се поштују укупна ограничења површине стана у целини.

212.8. Простор за комуницирање

212.81. Простори за комуницирање у стану се осветљавају и проветравају непосредно или посредно (преко других просторија). Простори се опремају инсталацијама електрике и грејања.

212.82. Простор за комуницирање у стану су:

— улаз у стан,
— дегажман (ходник),

— проширена комуникација (комуникације се комбинују са другим активностима, на пр. ручавањем).

212.83. Улаз у стан

Најмања ширина и дубина улазног простора у стан износи 1,20 m, најмања светла ширина улазних врата износи 0,81 m.

212.24. Дегажман (ходник)

Најмања ширина дегажмана (без простора за плакар) износи 0,90 m, најмања светла ширина врата износи 0,81 m.

212.9. Отворени простори: лође, балкони, терасе

Најмања дубина износи 1,3 m (у случајевима када су ови простори намењени за боравак станара).

Висина заштитне ограде на отвореним просторима у стану и згради (лођама, балконима, терасама) износи: у зградама до 7 спратова 1,10 m, а у зградама преко 7 спратова 1,50 m, мерено од финално обрађеног пода.

212.91. Највеће нередуковане површине лођа, балкона и тераса, сем у изузетним случајевима износе:

| | |
|---|---|
| гарсоњере | 10 m² |
| једнособни станови | 10 m² |
| једноипособни станови | 10 m² |
| двособни станови | 14 m² |
| двоипособни станови | 14 m² |
| трособни станови | 14 m² |
| троипособни станови | 18 m² |
| четворособни станови | 18 m² |

У случају примене индустријализованих метода грађења, дозвољавају се појединачна одступања, с тим да укупна површина свих отворених простора у згради не сме бити већа од збира највећих дозвољених површина отворених простора свих станова.

TABELARNI PREGLED STRUKTURA I OKVIRNIH POVRŠINA STANOVA I PROSTORIJA U STANU

| Struktura stana | | Stambene prostorije | | | | | | Pomoćne prostorije | | | | Mah. P. stana | Min. % st.pr. | Min. % pom. pr. | Mah. % zajedn. |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | DS | S. 21 | S. 22 | S. 22 | S. 1 | OB | KH | OS | KP | WC | | | | |
| 10D | – | 18 | | | | | | 3.0 | 0.4 | 3.2 | | 33 | 63% | 23% | 14% |
| 10K | 10P | 18 | | | | | 5 | 4.4 | 0.8 | 3.2 | | 42 | 63% | 23% | 14% |
| 11K | 11P | 18 | | | | 6 | 5 | 4.4 | 1.0 | 3.2 | | 51 | 66% | 20% | 14% |
| 20K | 20P | 18 | 13 | | | | 5 | 4.4 | 1.2 | 3.2 | | 61 | 69% | 17% | 14% |
| 21K | 21P | 18 | 13 | | | 6 | 5 | 4.4 | 1.4 | 3.2 | 1.2 | 70 | 69% | 17% | 14% |
| 30K | 30P | 20 | 13 | 11 | | | 6 | 4.4 | 1.6 | 3.2 | 1.2 | 82 | 71% | 15% | 14% |
| 31K | 31P | 20 | 13 | 11 | | 6 | 6 | 5.6 | 2.0 | 3.2 | 1.2 | 92 | 71% | 15% | 14% |
| 40K | 40P | 20 | 13 | 11 | 11 | | 6 | 5.6 | 2.2 | 3.2 | 1.2 | 99 | 72% | 14% | 14% |

Легенда:

10. = једнособни
11. = једноипособни
20. = двособни
21. = двоипособни
30. = тособни
31. = троипособни
40. = четворособни
..D = гарсоњера
..K = кухиња са ручавањем
..P = посебан простор за ручавање

DS = дневни боравак
S.21 = двокреветна соба за спавање (дељива на две једнокреветне собе)
S.22 = двокреветна соба за спавање (недељива на две једнокреветне собе)
S.1 = једнокреветна соба за спавање
OB = простор за ручавње
KH = простор за припремање хране
OS = остава
KP = купатило

Напомена:

— Све површине просторија су минималне.
— Табелом нису обухваћене површине лоџа, балкона и тераса.
— Ограничења за лоџе, балконе и терасе су изложена у тачци 212.91.

## 213 — ОРГАНИЗАЦИЈА СТАМБЕНОГ ПРОСТОРА И ФЛЕКСИБИЛНОСТ

### 213.1 — Организација стамбеног простора

213.11 — Услови за формирање веза између просторија у стану су следећи:

а) препоручује се директна веза између следећих просторија:

— комуникације — све просторије у стану

— дневна соба — ручавање

— ручавање — кухиња

б) не дозвољава се директна веза између следећих просторија:

— санитарне просторије — дневна соба, ручавање,

— кухиња — спаваће собе.

ц) врата се уграђују између следећих просторија:

— санитарне просторије — комуникације

— дневна соба — кухиња, спаваће собе

— комуникације — санитарне просторије, спаваће собе, кухиња
— ручавање — собе за спавање,

д) остале везе између просторија одређује пројектант.

Графички приказ захтева из тачке 213.11

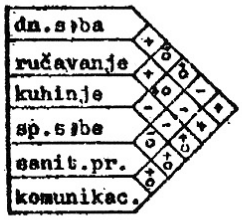


Легенда:

\+ директна веза

— не дозвољава се директна веза

o уграђују се врата

### 213.2 — Флексибилност стамбеног простора

213.21 По правилу најмања ширина једне собе за спавање (дељиве) за две особе износи 4,20 m, што омогућава поделу исте на две једнокреветне собе. У том смислу се прилагођава и распоред појединих отвора, врата, грејних тела, електричних инсталација и сл.

213.22 По правилу се у свакој стамбеној јединици у оквиру пројектантског решења стана предвиђа могућност за остваривање неких од следећих захтева:

— прилагодити унутрашњу организацију и димензије простора и просторија у стану тако да могу, без битних грађевинских интервенција, да се користе на најмање два пројектом утврђена начина;

— Ускладити инсталациону мрежу (водовод, канализацију, грејање, електрика и сл.) са захтевом за неометано постављање и померање монтажно-демонтажних преграда у стану;

— Пројектним програмом предвидети понуду више од једног решења унутрашње организације стана, како би будући корисници могли, ако желе, да се определе за решења која ће бити предмет рада у инвестиционо-техничкој документацији;

— Распоредити носеће конструктивне зидове и фасадне отворе тако да не утичу битно на измене организационе шеме стана у току експлоатације;

— Код концентрације мањих станова на етажи избегавати да се конструктивни зидови (носећи или зидови за статичко укрућење зграде) постављају по целој граничној равни два стана;

— Код већих станова настојати да се у току пројектовања предвиди могућност за остваривање допунске везе стана за заједничким комуникацијама у згради.

# ČIKA MIKINI ŽIVOTNI SAVETI

Dešava se ono čega sam se sve vreme bojao: počeli ste da izostajete i zakašnjavate, što se odmah odražava i na kvalitet vašeg rada. Vrlo dobro znam u kakvoj ste teškoj situaciji u pogledu školskih obaveza, premora, prevoza, ružnog vremena itd., ali vas ipak molim da u vašem interesu izostanke svedete na minimum, prestanete sa pričom tokom časova i pokušate da ne spavata za vreme filmova i projekcija. Unapred vam se zahvaljujem, Čika Mika

## SADRŽAJ BROJA 14/99


* Prošla su prva dva meseca 1
* Urbanizam na raskrsnici (Arh. Ilija Gligorijević) 3
* Arhitektura na raskrsnici (1) (Arh. Ilija Gligorijević) 7
* Tipska individualna zgrada na kosom terenu (Arh. Miloš Čanak) 14
* Bungalov u "Naselju mladenaca" (Dr.arh. Mihailo Čanak) 16
* Radovi naših bivših učenika: Miloš Mirosavić 23
* Mali leksikon arhitekture (V deo) (Fric Baumgart) 26
* Uslovi i tehnički normativi za projektovanje stambenih zgrada i stanova 36
* Čika Mikini životni saveti 44


Izdavač: Biro za arhitektonsko projektovanje, istraživanje i edukaciju "ARD".
Beograd, Zmaj Ognjenog Vuka 4
Tel.:(011)36.91.787 EMail:smika@EUnet.YU
Urednik: Dr. Mihailo Čanak, dipl.ing.arh.
Ovaj broj biltena je umnožen u 100 primeraka i distribuira se besplatno svim polaznicima Pripremnog tečaja za studije arhitekture, kao i poslovnim prijateljima Biroa "ARD". Decembar 1999

# KO BEGA OD ČIKA MIKE,

# SREDIĆE GA OVE ČIKE...

(Begajte od POLITIKE !)